

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Helena Fredriksson

Den som ger sig in i leken får leken tåla?

– Om nödvärn då den angripne hade
möjlighet att undvika angreppets uppkomst
eller fortskridande

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare Helén Örnemark Hansen

Straffrätt

HT 08

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställning	8
1.3 Avgränsning	8
1.4 Metod och material	9
1.5 Disposition	10
2 ALLMÄNT OM NÖDVÄRN VID ANGREPP PÅ PERSON	11
2.1 Nödvärnsrättens framväxt	11
2.2 Nödvärnsrätten idag	13
3 FÖRELIGGER NÖDVÄRNSRÄTT ÄVEN OM DEN ANGRIPNE MEDVETET FÖRSATT SIG I EN FARLIG SITUATION?	15
3.1 Förutsättningar för att nödvärnsrätt skall föreligga	15
3.2 Nödvärnsrätt då den angripne försatt sig i en farlig situation	18
3.3 Bedömningen i NJA 2005 s. 237	20
3.4 Situationen efter NJA 2005 s. 237	21
3.5 Kommentarer	25
4 KAN DET ANSES UPPEBART OFÖRSVARLIGT ATT DEN ANGRIPNE FÖRSVARADE SIG MED VÅLD ISTÄLLET FÖR ATT LÄMNA PLATSEN ELLER TILLKALLA HJÄLP?	28
4.1 Försvarsvåldet får ej ha varit uppenbart oförsvarligt	28
4.2 Bege sig från platsen	30
4.3 Tillkalla hjälp	32

4.4	Bedömningen i NJA 2005 s. 237	35
4.5	Situationen efter NJA 2005 s. 237	37
4.6	Kommentar	38
5	KAN DEN ANGRIPNE ANSES HA AGERAT I NÖDVÄRNSEXCESS TROTS ATT HAN/HON VAR FÖRBEREDD PÅ ANGREPPET?	41
5.1	Nödvärnsexcess i allmänhet	41
5.2	Nödvärnsexcess då den angripne varit förberedd på angreppet	43
5.3	Bedömningen i NJA 2005 s. 237	46
5.4	Situationen efter NJA 2005 s. 237	48
5.5	Kommentar	50
6	ANALYS	52
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56
	Offentligt tryck	56
	Övrig litteratur	56
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	58

Summary

Self-defense law is a broad and problematic area paved with many questions that are difficult to answer. This paper is based on the case NJA 2005 s. 237 which raises the question of whether the self-defense law is affected by the fact that the attacked person was able to avoid the attack itself or the continuation of the attack.

The first step in the progress to determine whether an action was taken in legal self-defense is to determine if the person was in a situation that legitimates the use of self-defense. In the case NJA 2005 s. 237, the question was raised whether a person who knowingly places him/herself in a dangerous situation has the right to self-defense. A dangerous situation is for example if the attacked participate in a planned violent settlement. In NJA 2005 s. 237 the Swedish Supreme Court stated that in principle there is no right to self-defense in cases where two or more people participate in a planned violent settlement. This statement from the Supreme Court constitutes a substantial limitation of the self-defense right compared to the situation before NJA 2005 s. 237.

If a person is considered to have had the right to use self-defense, the next step is to determine whether the act which he/she committed was clearly indefensible. It has been questioned which circumstances that are of importance when determining if an act shall be considered as clearly indefensible. In NJA 2005 s. 237, attention was drawn to some circumstances concerning the attacked person's opportunity to avoid the formation of the attack or the continuation of the attack. The Supreme Court used the attacked person's ability to leave the site where the attack took place and his ability to call for help as reasons for why his act was clearly indefensible.

The court practice that existed before NJA 2005 s. 237 came up for review was that, in general, there was no obligation for the attacked to leave the site where the attack takes place. Regarding whether the attacked had a duty to call for help, the court practice was considerably more uncertain. However, with the Supreme Court ruling in NJA 2005 s. 237, it can be assumed that the attacked, if he/she used lethal violence, can be blamed because of the fact that he/she did not flee or call for help.

If an act, committed by a person who has the right to self-defense, is considered to be clearly indefensible, it can still be seen as a legal act. For an act that is clearly indefensible to be considered as legal, it is required that the attacked had problems to bethink him/herself when the act took place. If so, the attacked was acting in so-called excessive self-defense. In NJA 2005 s. 237, one question that was raised was whether the attacked person may be considered to have acted in excessive self-defense, even though he/she was prepared for the attack in advance.

In NJA 2005 s. 237, the Supreme Court considered that the attacked person was prepared for the attack in advance, and the Supreme Court used this as a reason for why the attacked did not act in excessive self-defense. This opinion from the Supreme Court is strikingly similar to the opinion that the Supreme Court held in the case NJA 1977 s. 655, an opinion that in doctrine and by lawmakers has been considered to be too strict. However, from the Supreme Court's judgment in NJA 2005 s. 237, one can expect that if the attacked is considered to have been prepared for the attack in advance, it may be used as a reason for why the attacked did not act in excessive self-defense.

Overall, the Supreme Court ruling in NJA 2005 s. 237, results in a considerable restriction of the right to self-defense, compared to what previously was the case. Due to certain obscurities and difficult reasoning in the Supreme Court judgment, NJA 2005 s. 237 leads to that from now on it will be even harder to rule in cases regarding self-defense, than it was before NJA 2005 s. 237. Because of the obscurities, the lower courts and the prosecutors will be forced to come up with answers to the questions that are raised because of the new practice that was created through NJA 2005 s. 237. This will reduce predictability and contribute to inconsistent enforcement. Because of NJA 2005 s. 237, it is clear that the result of a case regarding self-defense is very heavily influenced by the attacked person's possibility to avoid the formation of the attack or the continuation of the attack.

Sammanfattning

Nödvärnsrätten är ett omfattande och problematiskt område kantat av många svårbesvarade frågor. Denna uppsats utgår från rättsfallet NJA 2005 s. 237, som aktualiserar frågan om huruvida nödvärnsbedömningen skall påverkas av att den angripne hade möjlighet att undvika angreppets uppkomst eller fortskridande.

Det första steget i en nödvärnsbedömning är att avgöra huruvida den som påstås ha agerat i nödvärn befann sig i en situation som faktiskt innebar att rätt till nödvärn förelåg. I NJA 2005 s. 237 uppkom frågan huruvida en person som medvetet försatt sig i en farlig situation hade rätt till nödvärn.

Med farlig situation avses exempelvis att den angripne begett sig till ett möte för att delta i en planerad våldsuppgörelse. I NJA 2005 s. 237 uttalade HD att det i princip inte föreligger någon rätt till nödvärn i de fall då två eller flera personer planerat att "göra upp" med hjälp av våld. Detta uttalande från HD får anses innebära en kraftig begränsning av nödvärnsrätten jämfört med vad som tidigare gällde.

Om en person anses ha haft rätt till nödvärn så är nästa steg att avgöra huruvida gärningen som han/hon begick var uppenbart oförsvarlig. Det är omtvistat vilka omständigheter som skall spela in i bedömningen av om huruvida en gärning skall anses uppenbart oförsvarlig. I NJA 2005 s. 237 aktualiserades flertalet omständigheter som rörde den angripnes möjlighet att undvika angreppets uppkomst eller fortskridande. HD angav nämligen den angripnes möjligheter att bege sig från platsen och att tillkalla hjälp som skäl till varför den angripne skulle anses ha handlat uppenbart oförsvarligt.

Den praxis som gällde när NJA 2005 s. 237 kom upp till prövning var att det i princip ej förelåg någon skyldighet för den angripne att lämna platsen. Rörande huruvida den angripne hade en skyldighet att tillkalla hjälp var dock rättsläget avsevärt mer oklart. I och med HD:s dom i NJA 2005 s. 237 får man dock tillsvidare räkna med att den angripne, då denne använt sig av livsfarligt våld, kan lastas för att han/hon inte flytt eller tillkallat hjälp, även om hjälp inte fanns nära till hands.

Om en gärning, som begås av en person som har rätt till nödvärn, anses vara uppenbart oförsvarlig så kan den ändå leda till ansvarsfrihet. För ansvarsfrihet krävs då att den angripne hade svårt att besinna sig vid gärningstillfället, det vill säga att den angripne agerade i så kallad nödvärnsexcess. En fråga som aktualiserades i NJA 2005 s. 237 var huruvida den angripne kan anses ha agerat i nödvärnsexcess, trots att han/hon till viss del i förväg varit inställd på att angrepp skulle kunna ske.

I NJA 2005 s. 237 ansåg HD att den angripne varit inställd på att angrepp skulle kunna ske och HD angav detta som ett skäl till varför den angripne ej

skulle anses ha agerat i nödvärnsexcess. Den excessbedömning som HD gjorde i NJA 2005 s. 237 är slående lik den excessbedömning som gjordes i NJA 1977 s. 655 och som i doktrin och förarbeten har ansetts vara för sträng. Utifrån NJA 2005 s. 237 får man dock räkna med att om den angripne anses ha varit förberedd på angreppet så kan det påverka excessbedömningen i för den angripne försvårande riktning.

Sammantaget innebär HD:s dom i NJA 2005 s. 237 en avsevärd begränsning av nödvärnsrätten jämfört med vad som tidigare var fallet. På grund av vissa otydligheter och svårförstådda resonemang i HD:s domskäl innebär dock domen att bedömningen av huruvida en person har handlat i ansvarsbefriande nödvärn eller ej, nu blir ännu svårare än tidigare.

På grund av otydligheterna blir underrätterna och åklagarna tvungna att själva komma upp med svar på de frågor som aktualiseras i och med den nya praxis som skapades genom NJA 2005 s. 237. Detta kommer att minska förutsebarheten samt bidra till en oenhetlig rättstillämpning.

Med anledning av NJA 2005 s. 237 står det dock klart att nödvärnsbedömningen i allra högsta grad påverkas av huruvida den angripne hade kunnat undvika angreppets uppkomst eller fortskridande.

Förord

Att fyra och ett halvt år kan gå så fort. Helt plötsligt står man här med ett färdigt examensarbete som 23-årig färdigutbildad jurist. Så det kan gå! Mina år på Juridicum har varit underbara och jag vill passa på att tacka några av de personer som har inspirerat och stöttat mig. Det är ni som har gjort detta examensarbete möjligt!

Jag vill rikta ett stort tack till Sanna Herlin, advokat Magnus Lundh, advokat Mikael Nilsson, Gunn-Marie Nilsson, Britt Sahlén Olofsson och advokat Sophie P. Paulsson på Tre Advokater i Malmö. Tack för att ni har gett mig chansen att redan under studietiden få en inblick i den verkliga straffrätten, ni har fått mitt brinnande intresse för straffrätt att brinna ännu starkare. Ni är enormt goda förebilder med all er kunskap, medmänsklighet och era stora hjärtan.

Tack till min studiekamrat Tove Berleen för att du har funnits där som ett stöd och god vän under hela studietiden och förhoppningsvis hela livet.

Tack till mamma och pappa för att ni alltid har trott på mig och funnits där. Ert enorma stöd är ovärderligt för mig.

Malmö
Januari 2009

Helena Fredriksson

Förkortningar

BrB
Europakonventionen

HD
NJA
RH
SFS
SOU
SvJT

Brottsbalken (SFS 1962:700)
Den europeiska konventionen
angående skydd för de mänskliga
rättigheterna och de grundläggande
friheterna
Högsta domstolen
Nytt Juridiskt Arkiv
Rättsfall från hovrätterna
Svensk författningssamling
Statens offentliga utredningar
Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

När någon blir utsatt för våld av en annan person så innebär det ofta ingen svårighet att avgöra vem som är gärningsperson och vem som är offer. Den som utövar våldet är gärningsperson och den som mottar våldet är offer. Ibland är dock verkligheten betydligt mer komplex.

Som exempel kan nämnas situationen att två personer träffas för att reda ut en penningsskuld. Mötet resulterar i att den ena personen huggs till döds med kniv av den andre personen. Situationen kan vid en första anblick verka enkel, det är nämligen lätt att ta för givet att den som uppsåtligt dödar någon är en gärningsperson som har begått ett brott.

Så behöver dock ej vara fallet. Händelsen med de två personerna som träffades för att reda ut en skuld ägde rum i Göteborg den 15 maj 2004. Fallet prövades ända upp i Högsta Domstolen (HD) och finns refererat som Nytt Juridiskt Arkiv (NJA) 2005 s. 237.

De två personerna i målet var Daniel 19 år och Milad 21 år. Bakgrunden till händelsen den aktuella dagen var att Daniel hade haft inbrott i sin lägenhet. Daniel trodde att det var Milad, som han var ytligt bekant med, som hade begått inbrottet. Eftersom Daniel hade berättat om sina misstankar för andra personer så ansåg Milad att Daniel skulle betala 10 000 kronor till honom för falsk ryktesspridning.

Daniel gick med på Milads krav och den 15 maj bestämde de att de skulle ses vid en plats som kallades Gula villan för att Daniel skulle göra en avbetalning på 5 000 kronor. Daniel tog med sig en kniv till mötet men inga pengar för att betala den påstådda skulden med. Vid platsen för mötet kom Milad gåendes mot Daniel och frågade efter pengarna. Daniel svarade att han inte hade några pengar. Milad högg då Daniel i bröstet med en kniv. Knivhugget ledde till att Daniel fick blod och luft i lungsäcken, skadan var dock ej livshotande under förutsättning att Daniel fick vård.

Efter det inledande knivhugget som Milad utdelat tog Daniel upp sin kniv och högg Milad fem gånger i buken. Knivhuggen ledde till skador på Milads hjärta, lungor, lever och tunntarm. Under tumultet träffades Daniel på nytt av Milads kniv, med ett ytligt skärsår på magen som följd. Efter att ha mottagit de fem knivhuggen gick Milad 40-50 meter, fortfarande med kniven i handen, föll ihop och avled på plats.

Daniel åtalades för mord, alternativt grov misshandel och vållande till annans död. Daniel invände att han inte skulle dömas till ansvar eftersom han hade begått handlingen i nödvärn.

1.2 Syfte och frågeställning

Fallet med Daniel och Milad berör ett antal intressanta aspekter av nödvärnsrätten. En fråga som ställs på sin spets i fallet är huruvida nödvärnsbedömningen påverkas av om den angripne (Daniel) hade möjlighet att undvika angreppets uppkomst eller dess fortskridande. Frågan om betydelsen av den angripnes möjlighet att undvika angreppets uppkomst eller fortskridande har jag låtit bli den övergripande frågeställning som genomsyrar hela uppsatsen. Jag har låtit dela upp denna frågeställning i tre underfrågor som alla aktualiseras i fallet med Daniel och Milad. Samtliga tre frågor handlar om den angripnes beteende och knyter an till den övergripande frågeställningen.

Den första underfrågan rör vad som krävs för att en person skall ha rätt till nödvärn. Den första underfrågan är nämligen om rätt till nödvärn föreligger även om den angripne medvetet försatt sig i en farlig situation.

Den andra underfrågan rör bedömningen av hur mycket våld eller liknande en person som befinner sig i en nödvärnssituation har tillåtelse att använda sig av. Den andra underfrågan är nämligen om det kan anses uppenbart oförsvarligt av den angripne att försvara sig med våld istället för att lämna platsen eller tillkalla hjälp.

Den tredje underfrågan rör de situationer när den angripne har befunnit sig i en nödvärnssituation men gjort mer än vad som varit tillåtet. Då kan den angripne nämligen gå fri från ansvar ändå om han/hon haft svårt att besinna sig och därmed anses ha befunnit sig i så kallad nödvärnsexcess. Den tredje underfrågan är nämligen om den angripne kan anses befinna sig i nödvärnsexcess trots att han/hon var förberedd på angreppet.

1.3 Avgränsning

För att kunna fokusera på den övergripande frågeställningen och de tre underfrågorna har jag gjort ett flertal avgränsningar. Många av avgränsningarna följer redan av formuleringen av frågeställningen och underfrågorna.

Som en avgränsning har jag valt att enbart fokusera på den rätt till nödvärn som föreligger vid angrepp på person. Alltså nämner jag inte mer än kort nödvärn i situationer då angreppet rör egendom eller olovligt inträngande och kvarstannande på en viss plats. Vidare behandlar jag enbart nödvärn mot faktiska angrepp, ej mot inbillade sådana som kan innebära ansvarsfrihet genom reglerna om inbillat (putativt) nödvärn. Dessutom behandlar jag enbart beteendet hos den person som faktiskt utsätts för angreppet, ej personer som kommer till dennes undsättning.

En ytterligare avgränsning jag har gjort är att jag enbart behandlar nödvärn och nödvärnsexcess som rör frågan huruvida den angripne skall frias från

ansvar eller ej. Jag behandlar således ej vilken betydelse det är för påföljden att den dömda varit utsatt för angrepp.

Vid nödvärnsbedömningar spelar bevisbörda och beviskrav ofta en stor roll. Jag har dock valt att bortse från bevisproblematiken för att istället fokusera på de frågor som uppkommer då händelseförloppet är relativt klarlagt. Bevisproblematiken aktualiseras dock indirekt på flera ställen i uppsatsen.

När jag behandlar rättsfall från HD har jag valt att skriva ut förnamnen på de inblandade personerna. Detta eftersom alla fall förutom NJA 2005 s. 237 är relativt gamla samt att fallen redan finns omnämnda i doktrin med förnamn. Rörande de fall som enbart är behandlade av tingsrätt och hovrätt har jag dock avstått från att skriva ut förnamnen. Detta eftersom många av dessa fall ej finns omnämnda i doktrin samt att de flesta av fallen är väldigt nya och att identifikation av de inblandade därmed kan vara lättare än rörande HD-fallen.

1.4 Metod och material

I denna uppsats har jag som utgångspunkt använt mig av en rättsdogmatisk metod¹ och på så vis försökt utreda gällande rätt. Jag har främst utgått från de klassiska rättskällorna lagtext, förarbeten, praxis från HD samt doktrin.

Rörande praxis från HD är det enbart i ett fåtal fall som HD prövat fall som rör nödvärn och nödvärnsexcess. För att belysa hur domstolar kan gå tillväga rörande nödvärnsbedömningar som har samband med uppsatsens frågeställning, har jag därför valt att även ta upp fall som ej avgjorts i HD. Fallen har istället slutligt kommit att avgöras i hovrätten och ibland enbart i tingsrätten. De fall från tingsrätt och hovrätt som jag har valt ut är antingen fall som uppmärksammats i doktrin eller fall som jag funnit vara av särskilt intresse för uppsatsen frågeställning. Dessa fall är inte ägnade att visa en heltäckande bild av hur underrättspraxis ser ut, utan de är endast tänkta som exempel på hur domstolar i vissa fall har valt att hantera problematiken kring den angripnes agerande vid nödvärn.

Även i de fall som prövats av HD har jag valt att genomgående beskriva underinstansernas domskäl. Detta eftersom de olika instanserna i flera av fallen har gjort helt olika bedömningar rörande frågan om nödvärn. Jag har även valt att ge stort utrymme åt skiljaktiga meningar eftersom sådana kan tyda på att rättsläget ej är helt tydligt.

Av stort intresse för frågeställningen är vad Åklagarmyndigheten och Riksåklagaren har för uppfattning rörande problematiken. Detta eftersom det endast är de fall där åklagaren inte anser att ansvarsbefriande nödvärn föreligger som överhuvudtaget kommer upp till domstolsprövning.² Därför

---

¹ Se Wahlgren, Peter, Om rättsvetenskapens framtid.

² Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Brottsbalken – En kommentar, s.24:7.

har jag valt att behandla Åklagarmyndighetens Rättspromemoria som utgavs med anledning av HD:s dom i fallet med Daniel och Milad samt vad Riksåklagaren har anfört i HD rörande nödvärn.

1.5 Disposition

För att läsaren skall få en uppfattning av hur nödvärnsrätten tillkom i svensk rätt samt av hur nödvärnsrätten är uppbyggd, inleds uppsatsen med två korta beskrivningar av nödvärnsrättens framväxt och av hur nödvärnsrätten ser ut idag.

Därefter besvaras var och en av frågeställningens tre underfrågor i varsitt kapitel. Vart och ett av de tre kapitlen inleds med en beskrivning av den delen av nödvärnsrätten som frågan berör. Därefter följer en utredning av hur rättsläget såg ut före HD avgjorde fallet rörande Daniel och Milad, det vill säga NJA 2005 s. 237. Sedan följer en beskrivning av vad de olika instanserna och riksåklagaren kom fram till rörande frågan i NJA 2005 s. 237. Därefter följer en utredning av eventuella åsikter i doktrin och från åklagarhåll som förts fram efter HD:s avkunnade dom i NJA 2005 s. 237. I samband därmed ges även exempel på fall som avgjorts i underinstans efter NJA 2005 s. 237. Varje kapitel avslutas med en personlig kommentar där jag analyserar rättsläget och svarar på underfrågan som kapitlet baseras på.

Uppsatsen avslutas med en analys där jag besvarar uppsatsens frågeställning.

2 Allmänt om nödvärn vid angrepp på person

2.1 Nödvärnsrättens framväxt

Utgångspunkten i svensk straffrätt är att då någon har begått en gärning som uppfyller de objektiva och subjektiva rekvisiten för ett brott så har personen begått en brottslig gärning. Det finns dock situationer då en gärning, trots att den uppfyller rekvisiten för ett brott, ändå ej anses utgöra ett brott och därmed ej leder till straffrättsligt ansvar. Vilka dessa situationer är avgörs av de så kallade ansvarsfrihetsreglerna.³

Ansvarsfrihetsregler fanns redan i de medeltida lagarna. Exempelvis kunde ansvarsfrihet medges för en gärning som någon begått i självhämnd. Rätt till självhämnd innebar en rätt för den som blivit utsatt för ett angrepp att i efterhand hämnas mot angriparen.⁴ Självhämnd skall därför ej sammanväxlas med nödvärn eftersom nödvärn istället innebär avvärjande av en hotande fara.⁵

Det var först år 1734 i och med tillkomsten av 1734-års lag som Sverige fick lagstiftade generella regler som gav rätt till nödvärn.⁶ Vid denna tidpunkt var kritiken mot självhämnden väldigt stark. I 1734-års lag sattes därför gränsen för i vilka situationer som nödvärn skulle tillåtas väldigt snävt.⁷ Nödvärn tilläts därmed endast för att avvärja vissa grövre typer av angrepp såsom livsfarliga angrepp och våldtäkt.⁸

Nödvärnsrätten som skapades vid tillkomsten av 1734-års lag kom att gälla ända fram till år 1861 då nya nödvärnsregler utformades.⁹ Dessa nya nödvärnsregler fördes sedan in i 1864 års strafflag.¹⁰ I och med 1864 års strafflag stärktes nödvärnsrätten men situationerna då nödvärn tilläts var fortfarande begränsade.¹¹ Nödvärn tilläts nämligen enbart vid våldsamma eller hotfulla överfall som medförde fara för liv och hälsa, samt då någon genom våld eller hot försökte frihetsberöva någon eller tvinga denne till otukt. För en person som befann sig i någon av dessa situationer var dock utrymmet för vad som var tillåtet nödvärn väldigt stort. Den som befann sig i en nödvärnssituation fick nämligen använda så mycket våld som behövdes för att avvärja angreppet. Den angripne hade med andra ord en ”absolut”

---

³ SOU 1988:7, s. 39.

⁴ Larsson, Monica, Kvinnors rätt till nödvärn, s. 674.

⁵ SOU 1934:56, s. 13.

⁶ Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s.156.

⁷ SOU 1934:56, s.7.

⁸ Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1043.

⁹ Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1043.

¹⁰ Larsson, Monica, Kvinnors rätt till nödvärn, s. 675.

¹¹ Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s. 156.

nödvärnsrätt.¹² Även om den angripne gjort mer än vad som behövdes för att avvärja angreppet kunde gärningen vara straffri om den angripne haft svårt att besinna sig.¹³

Nästa omarbetning av nödvärnsreglerna skedde år 1890. Den absoluta nödvärnsrätten fanns kvar även efter denna omarbetning. Dock skedde en utvidgning av i vilka situationer som den absoluta nödvärnsrätten tilläts. Efter 1890 medgavs nämligen absolut nödvärnsrätt gentemot alla hotfulla eller våldsamma överfall som innebar trängande fara.¹⁴

En stor nyhet år 1890 var att det vid sidan av den absoluta nödvärnsrätten infördes en relativ nödvärnsrätt.¹⁵ Den relativa nödvärnsrätten medgav rätt till nödvärn vid alla situationer som innebar ett angrepp på person. Rörande de relativa nödvärnssituationerna skulle dock ansvarsfrihet enbart beviljas i de fall då våldet som den angripne utövat ej gick utöver vad nöden krävde samt ej stod i uppenbart missförhållande till den risk som angreppet innebar.¹⁶ Det skulle alltså ske en avvägning mellan angreppet och det våld som den angripne utövat, till skillnad från i de absoluta nödvärnssituationerna då allt som var nödvändigt för att avvärja angreppet var tillåtet.¹⁷

Nästa stora omarbetning av nödvärnsreglerna skedde år 1965 vid brottsbalkens tillkomst. 1965 togs nämligen den absoluta nödvärnsrätten bort för att helt ersättas av den relativa nödvärnsrätten.¹⁸ Därmed fick en angripen person ej längre göra vad som var nödvändigt för att avvärja angreppet. Istället skulle det i varje nödvärnssituation ske en avvägning mellan det våld den angripne utövat och den risk som angreppet innebar. Denna avvägning blev dock betydligt generösare för den angripne än vad som gällde sedan omarbetningen år 1890. Gränsen för hur mycket våld den angripne fick utöva sattes nämligen i och med omarbetningen 1965 vid att våldet ej fick vara uppenbart oförsvarligt.¹⁹ Ändringarna i nödvärnsrätten som skedde 1965 innebar alltså till viss del en inskränkning eftersom den absoluta nödvärnsrätten togs bort, men en desto större utvidgning eftersom begreppet uppenbart oförsvarligt infördes.²⁰

En översyn av nödvärnsrätten gjordes år 1988 av Fängelsestraffkommittén. Fängelsestraffkommittén ansåg dock att nödvärnsreglerna var bra som de var och översynen resulterade därför ej i någon egentlig ändring av nödvärnsrättens omfattning.²¹ Dock skedde vissa språkliga

---

¹² Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1043.

¹³ SOU 1934:56, s. 12.

¹⁴ Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1043.

¹⁵ NJA avd II 1937 s. 415.

¹⁶ Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1043.

¹⁷ Larsson, Monica, Kvinnors rätt till nödvärn, s. 675.

¹⁸ SOU 1988:7, s. 60.

¹⁹ Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1043.

²⁰ Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s. 156-157.

²¹ SOU 1988:7, s. 68.

förtydliganden.²² Bland annat togs kravet på att endast den som ”sökte” avvärja ett angrepp hade rätt till nödvärn bort från lagtexten. Fängelsestraffkommittén menade dock att borttagandet inte innebar någon ändring i sak eftersom doktrin redan ansåg att även den som inte sökte avvärja ett angrepp utan handlade i annat syfte hade rätt till nödvärn.²³

2.2 Nödvärnsrätten idag

I dagsläget regleras nödvärn i 24 kap 1 § brottsbalken (SFS 1962:700) (BrB). Innebörden av 24 kap 1 § är att en gärning som någon begår inom de gränser som paragrafen uppställer, är begången i ansvarsbefriande nödvärn och skall därför ej leda till straffrättsligt ansvar.

Första steget för att avgöra om en person skall vara fri från ansvar på grund av nödvärn är att avgöra om personen befinner sig i en situation som innebär att det föreligger en rätt till nödvärn. Nödvärnsrätt föreligger vid fyra i paragrafen uppräknade situationer. Den första av dessa situationer är aktuell då det sker ett överhängande eller påbörjat brottsligt angrepp på person eller egendom. Den andra situationen är aktuell då någon hindrar att egendom återtas på bar gärning. Tredje situationen är aktuell när någon olovligen trängt in eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg. Fjärde och sista situationen är aktuell då någon vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse.²⁴ Denna uppsats behandlar enbart, som nämnts under inledningen, angrepp på person, det vill säga den första av de fyra situationerna.

För att en gärning skall leda till ansvarsfrihet på grund av nödvärn enligt 24 kap 1 § BrB räcker det inte med att den begås i en av de fyra ovan nämnda situationerna, det krävs även att gärningen ej anses vara uppenbart oförsvarlig.²⁵

Om gärningen anses vara uppenbart oförsvarlig så kan den ej leda till ansvarsfrihet enligt 24 kap 1 §. Dock kan en sådan uppenbart oförsvarlig gärning leda till ansvarsfrihet enligt 24 kap 6 § om den anses vara begången i så kallad nödvärnsexcess. Nödvärnsexcess innebär att en person som befunnit sig i en nödvärnssituation men som handlat uppenbart oförsvarligt ej anses ha begått ett brott om han/hon vid gärningen hade svårt att besinna sig.²⁶

Om en gärning är begången i ansvarsbefriande nödvärn enligt 24 kap 1 § eller nödvärnsexcess enligt 24 kap 6 § utgör gärningen inte ett brott. En

---

²² Prop. 1993/94:130, s. 1.

²³ SOU 1988:7, s. 70-71.

²⁴ Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Brottsbalken – En kommentar, s. 24:8-24:12.

²⁵ SOU 1988:7, s. 59-60.

²⁶ SOU 1988:7, s. 59-60.

sådan gärning skall alltså ej åtalas om åtal ändå sker så skall personen frikännas.²⁷

Om en tilltalad person framställer en invändning om att han/hon företog gärningen i nödvärn så är det åklagaren som har bevisbördan för att så ej var fallet.²⁸ Detsamma gäller då den tilltalade invänder att han/hon hade svårt att besinna sig och därmed skall beviljas ansvarsfrihet på grund av nödvärnsexcess.²⁹ Även om den tilltalade ej invänder att han/hon handlade i nödvärn, men det finns omständigheter i målet som tyder på sådant handlande, så är det upp till åklagaren att bevisa att ansvarsbefriande nödvärn ej förelåg.³⁰

Att åklagaren har bevisbördan innebär att invändningen om nödvärn eller nödvärnsexcess som framställs, eller hade kunnat framställas, skall godtas framtill dess att den blivit motbevisad av åklagaren. Enligt högsta domstolen krävs det att åklagaren presenterar så pass mycket bevisning att nödvärns- eller nödvärnsexcessinvändningen framstår som obefogad.³¹

---

²⁷ Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Brottsbalken – En kommentar, s. 24:7.

²⁸ Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Brottsbalken – En kommentar, s. 24:19.

²⁹ NJA 1990 s. 210.

³⁰ Billström, Magnus, Bring, Carina, Diesen, Christian, Lishajko, Marianne, Marmolin, Christian, Brottsoffrets rätt, s. 48.

³¹ NJA 1990 s. 210.

3 Föreligger nödvärnsrätt även om den angripne medvetet försatt sig i en farlig situation?

3.1 Förutsättningar för att nödvärnsrätt skall föreligga

Enligt 24 kap 1 § BrB föreligger nödvärnsrätt mot ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person.

Ett rekvisit som måste vara uppfyllt för att nödvärnsrätt skall föreligga är alltså att det skall röra sig om ett angrepp på person. Med angrepp på person avses endast fysiska angrepp.³² Verbala angrepp i form av exempelvis förtal eller ärekränkning ger därmed ej rätt till nödvärn.³³

Vidare krävs enligt 24 kap 1 § BrB att angreppet är brottsligt. För att ett brottsligt angrepp skall föreligga krävs det dels att angreppet uppfyller de objektiva rekvisiten i ett straffbud, det vill säga att handlingen är brottslig i sig, och dels att det subjektiva rekvisitet för straffbudet är täckt, det vill säga angriparen handlar antingen med uppsåt eller med oaktsamhet.

Eftersom barn under femton år och allvarligt psykiskt sjuka personer enligt lagens mening kan begå brott, så kan nödvärnsrätt även föreligga om angreppet begås av en sådan person. Att det för nödvärnsrätt krävs att angreppet skall vara brottsligt innebär dock att nödvärn aldrig kan föreligga mot nödvärn. Detta eftersom en person som handlar i ansvarsbefriande nödvärn ej anses begå ett brott.³⁴

Ett ytterligare krav som ställs för nödvärnsrätt enligt 24 kap 1 § BrB är att det brottsliga angreppet är påbörjat eller överhängande. En nödvärnssituation kan alltså föreligga redan innan ett angrepp faktiskt har påbörjats, men det krävs då att angreppet är överhängande.³⁵ Nödvärn som sker i förebyggande syfte, innan ett angrepp är överhängande, är därmed inte tillåtet enligt svensk rätt.³⁶

---

³² Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar – Om otillåtet våld i nödsituationer, s. 16.

³³ Halén, Ann-Christine, Olson, Anna, Nödvärnsrätt och möjligheter till ersättning, s. 15.

³⁴ SOU 1988:7, s. 59.

³⁵ Billström, Magnus, Bring, Carina, Diesen, Christian, Lishajko, Marianne, Marmolin, Christian, Brottsoffrets rätt, s. 142.

³⁶ Billström, Magnus, Bring, Carina, Diesen, Christian, Lishajko, Marianne, Marmolin, Christian, Brottsoffrets rätt, s. 142.

Lagstiftaren har medvetet valt att överlåta till domstolarna att i varje enskilt fall avgöra när ett angrepp anses överhängande eller påbörjat, istället för att precisera det närmare i lag.³⁷

I Straffrättskommitténs förarbeten till 24 kap 1 § från år 1953 nämns dock ett exempel på vad som avses med överhängande angrepp. Det hypotetiska exemplet handlar om en fartygsbefälhavare som får reda på att besättningen planerar att döda honom och att det ska ske när fartyget anländer till en viss plats. Enligt förarbetena kan det då föreligga ett överhängande angrepp redan när befälhavaren får reda på att besättningen tänker döda honom. Därmed kan han redan vid den tidpunkten ha rätt till nödvärn på grund av att angreppet är överhängande. Han behöver därför ej vänta med att försvara sig tills fartyget har anlänt till platsen där besättningen planerar att döda honom.³⁸

Vidare nämner Fängelsestraffkommittén i sitt betänkande från år 1988 ett exempel som de menar i vart fall ej kan anses innebära ett överhängande angrepp. Det hypotetiska exemplet handlar om situationen att A tror att han/hon med stor sannolikhet kommer att bli misshandlad av B nästa gång de träffas. Fängelsestraffkommittén menar att A i denna situation ej är utsatt för ett överhängande angrepp av B. A har därför ingen rätt att i nödvärn söka upp B på förhand och försvara sig mot denne.³⁹

Enligt Annika Norée som är lektor i straffrätt står det i vart fall klart att ett angrepp kan anses vara överhängande redan innan angriparen har höjt sin hand för att utdela första slaget eller redan innan angriparen har tagit upp ett tillhygge och närmat sig den angripne.⁴⁰

Av att angreppet måste vara överhängande eller påbörjat följer även att den angripne inte har rätt till nödvärn när angreppet är avslutat.⁴¹ Fortsätter den angripne att bruka våld efter det att angreppet anses klart avslutat är det därmed istället den angripne som gör sig skyldig till ett angrepp.⁴²

Det kan dock vara väldigt svårt att i verkligheten avgöra om ett angrepp skall anses avslutat eller ej.⁴³ Straffrättsprofessorn Nils Jareborg anser att ett angrepp är avslutat när angriparen har gett upp, är försvarslös eller har vänt ryggen till. Jareborg menar dock att det ofta kan väntas mer våld från angriparen trots att angreppet för tillfället är avslutat. Därför måste domstolen ibland ställa sig frågan om det rör sig om ett eller flera olika angrepp från angriparens sida.⁴⁴

---

³⁷ SOU 1988:7, s. 73.

³⁸ SOU 1953:14, s. 395.

³⁹ SOU 1988:7, s. 73.

⁴⁰ Norée, Annika, Polisens rätt att skjuta, s. 27.

⁴¹ Jareborg, Nils, Brottsbalken kap. 23-24 med mera, s. 46-47.

⁴² Larsson, Monica, Kvinnors rätt till nödvärn, s. 676.

⁴³ Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar – Om otillåtet våld i nödsituationer, s. 17.

⁴⁴ Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1034.

Enligt processrättsprofessorn Christian Diesen är det för bedömningen av när ett angrepp skall anses avslutat, inte av betydelse huruvida den angripne avslutade sin våldsanvändning strax innan, samtidigt som, eller strax efter att angriparen avslutade sin våldsanvändning.⁴⁵

Högsta domstolen behandlade frågan i NJA 1999 s. 460. Målet handlade om personerna Alireza och Arash som kom i bråk i en taxikö. Alireza riktade ett slag mot Arash och utsatte därmed Arash för ett påbörjat brottsligt angrepp. Arash lyckades dock undvika slaget och slog direkt ett knytnävsslag tillbaka som träffade Alireza i ansiktet. Riksåklagaren menade att angreppet var avslutat direkt efter att Alireza slagit sitt slag och att det alltså hann avslutas innan det att Arash slog tillbaka. HD höll dock ej med riksåklagaren utan menade att eftersom Arash slog tillbaka direkt efter Alirezas slag så hade angreppet ej hunnit avslutas. Enligt HD var det för bedömningen av om angreppet var avslutat eller ej inte väsentligt huruvida Alireza försökte slå ytterligare slag eller ej.⁴⁶

Sammantaget krävs det alltså för att en person skall ha rätt till nödvärn att personen är utsatt för ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på sin person.⁴⁷ Om personen är utsatt för ett sådant angrepp har han/hon rätt till nödvärn även om han/hon själv har orsakat angreppet genom att exempelvis uttala sig eller bete sig provocerande mot angriparen.⁴⁸

Frågan om provokation behandlades även den i det nyss nämnda målet om Arash och Alireza som hamnade i bråk i taxikön (NJA 1999 s. 460). Den angripne Arash hade nämligen uttalat sig provocerande mot angriparen Alireza före angreppet inleddes. En skiljaktig hovrättslagman ansåg på grund av provokationen att Arash inte hade rätt till nödvärn. HD höll dock ej med hovrättslagmannen utan uttryckte kortfattat att eftersom Alireza hade riktat ett slag mot Arash och därmed utsatt honom för ett pågående brottsligt angrepp så hade Arash rätt till nödvärn.⁴⁹

Den allmänna uppfattningen i doktrinen rörande provokation stämmer överens med HD:s syn i NJA 1999. 460 och innebär att provokation från den angripnes sida är helt oväsentligt för den angripnes rätt till nödvärn.⁵⁰ Detta eftersom angriparens angrepp är brottsligt oavsett om det föranletts av provokation.⁵¹

Angriparen som blir utsatt för provokation kan ej heller påstå att provokationen ger honom/henne rätt till nödvärn. Detta eftersom verbal

---

⁴⁵ Billström, Magnus, Bring, Carina, Diesen, Christian, Lishajko, Marianne, Marmolin, Christian, Brottsoffrets rätt, s. 142.

⁴⁶ NJA 1999 s. 460.

⁴⁷ 24 kap 1 § BrB.

⁴⁸ Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar – Om otillåtet våld i nödsituationer, s. 25.

⁴⁹ NJA 1999 s. 460.

⁵⁰ Se t.ex. Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1037 och Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar – Om otillåtet våld i nödsituationer, s. 25.

⁵¹ Larsson, Monica, Kvinnors rätt till nödvärn, s. 676-677.

provokation ej är ett fysiskt angrepp och därför ej räknas som ett sådant angrepp som ger rätt till nödvärn.⁵²

3.2 Nödvärnsrätt då den angripne försatt sig i en farlig situation

Enligt 24 kap 1 § BrB har alltså den person som är utsatt för ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på sin person rätt till nödvärn.⁵³ En fråga som dock kan uppkomma är huruvida det är av betydelse för den angripnes rätt till nödvärn att den angripne själv försatt sig i en farlig situation.⁵⁴ Ett exempel på en farlig situation kan vara att den angripne begett sig till ett möte för att göra upp med hjälp av våld, det vill säga för att delta i en planerad våldsuppgörelse.

För att kunna besvara frågan om betydelsen av farliga situationer måste man först beröra frågan om betydelsen av det syfte som den angripne har med att bruka våld mot angriparen. Frågan är nämligen huruvida det för att den angripne ska ha rätt till nödvärn krävs att han/hon agerar i ett visst syfte. Kan den angripne exempelvis ha rätt till nödvärn trots att han/hon använder sin nödvärnsrätt för att hämnas på angriparen istället för att försvara sig?⁵⁵

Eftersom nödvärn är en objektiv ansvarsfrihetsgrund som ger rätt till nödvärn så fort vissa objektiva förutsättningar är uppfyllda, nämligen att den angripne är utsatt för ett överhängande eller påbörjat brottsligt angrepp, så krävs det enligt brottsbalkskommentaren inte att den angripne har ett visst syfte när han/hon använder sig nödvärnsrätt.⁵⁶ Kravet på att den angripne, för att ha rätt till nödvärn, var tvungen att handla i syfte att ”söka” avvärja angreppet, togs som ovan nämnts bort ur lagtexten efter Fängelsestraffkommitténs översyn av nödvärnsrätten.⁵⁷

Borttagandet av rekvisitet ”söka” motiverade Fängelsestraffkommittén med att den allmänna uppfattningen i doktrinen redan verkade vara att den angripnes syfte till att utöva våld mot angriparen är oväsentligt. Fängelsestraffkommittén ansåg att den angripne till och med skulle ha rätt till nödvärn även om han/hon ej visste om att han/hon befann sig i en nödvärnssituation utan egentligen försökte starta ett angrepp mot angriparen.⁵⁸

Frågan är dock huruvida det trots att det inte finns något krav på att den angripne agerar i ett visst syfte, ändå kan påverka rätten till nödvärn att den angripne medvetet valt att försätta sig i en farlig situation. Om den angripne

⁵² Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar – Om otillåtet våld i nödsituationer, s. 25.

⁵³ 24 kap 1 § BrB.

⁵⁴ Larsson, Monica, Kvinnors rätt till nödvärn s. 676-677.

⁵⁵ Norée, Annika, Framkallat nödvärn – ett knivigt fall, s. 415 i fotnot.

⁵⁶ Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Brottsbalken – En kommentar, s. 24:13.

⁵⁷ Se kapitel 2.1.

⁵⁸ SOU 1988:7, s. 70-71.

medvetet försatt sig i en farlig situation kan det nämligen påstås att den angripne framkallat angreppet för att få rätt att bruka våld mot den angripne med stöd av nödvärnsreglerna.⁵⁹

Första gången HD tog ställning till frågan om farliga situationer var då HD prövade fallet som beskrivs i inledningen till denna uppsats, nämligen fallet med Daniel och Milad (NJA 2005 s. 237). Före NJA 2005 s. 237 saknades enligt Åklagarmyndigheten en tydlig praxis rörande nödvärnssituationer då den angripne själv försatt sig i en farlig situation.⁶⁰

Som exempel på osäkerheten rörande rättsläget kan nämnas att advokaten Curt Blomkvist i sin bok från år 1972 skriver att rörande slagsmål mellan två personer då båda personerna kan anses vara lika delaktiga, att då ”ter det sig många gånger främmande att över huvud taget tala om nödvärn”.⁶¹ Detta medan Jareborg i en artikel från år 1984 skriver att även den som själv förvällar ett angrepp eller själv försätter sig i en farlig situation har rätt till nödvärn.⁶²

I sin bok från år 1972 berör Blomkvist ett hovrättsfall från år 1971 där problematiken kring farliga situationer aktualiseras. Fallet rörde S som visste att ett gäng som var fientligt inriktade mot honom väntade utanför restaurangen som S befann sig på. S valde att ändå lämna restaurangen och blev då angripen av gänget. Ordföranden i tingsrätten menade att S genom att lämna restaurangen medvetet hade försatt sig i en farlig situation och därför ej hade rätt till nödvärn. Varken majoriteten i tingsrätten eller hovrätten höll dock med tingsrättens ordförande och ansåg alltså att S hade rätt till nödvärn.⁶³

Som ett nyare exempel på problematiken kan nämnas ett hovrättsfall som avgjordes år 2002, alltså tre år innan NJA 2005 s. 237. Fallet finns refererat som RH 2003:48 och handlade om personerna M och O som var bekanta men som hade hamnat i konflikt. Med anledning av konflikten bestämde M och O att de på natten skulle ses vid ett torg i Göteborg. M kom till mötet beväpnad med kniv. O kom beväpnad med en laddad pistol. M inledde våldsanvändningen genom att hugga med kniven mot O:s bröst, ett av huggen träffade O:s arm. O tog då upp sin pistol och sköt tre skott mot M, varav ett skott träffade M i buken. M fick livshotande skador av skottet. Både M och O åtalades för försök till mord alternativt grov misshandel gentemot varandra. Både M och O åberopade att de handlat i nödvärn.

Göteborgs tingsrätt menade att M ej befann sig i en nödvärnssituation när han utdelade knivhuggen eftersom han då ej var utsatt för ett angrepp av O. Tingsrätten ansåg inte heller att O befann sig i en nödvärnssituation när han

---

⁵⁹ Frände, Dan, Allmän straffrätt, s. 167.

⁶⁰ Åklagarmyndigheten, Åklagarmyndighetens årsredovisning år 2005, s. 47.

⁶¹ Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar – Om otillåtet våld i nödsituationer, s. 20.

⁶² Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1037.

⁶³ Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar – Om otillåtet våld i nödsituationer, s. 29.

sköt mot M eftersom M:s angrepp då redan var avslutat. Tingsrätten dömde därför både M och O för försök till mord.

Av intresse för belysandet av problematiken är dock vad tingsrätten anförde i sina domskäl angående den farliga situationen som M och O försatt sig i. Tingsrätten yttrade nämligen att både M och O var beredda på att använda sina vapen då de begav sig till det planerade mötet och att både M och O valt att börja använda sina vapen redan innan det egentligen skett någon diskussion dem emellan på mötesplatsen. Därför menade tingsrätten att även om M eller O skulle ha ansetts varit utsatta för brottsliga angrepp så fanns det ”i en situation som den aktuella, där två personer avtalar om att sammanträffa och där båda beväpnar sig beredda att använda resp. vapen, inte något utrymme för nödvärn.”

Fallet överklagades till hovrätten för Västra Sverige och både M och O dömdes även i hovrätten för försök till mord. Hovrätten menade precis som tingsrätten att M ej befann sig i en nödvärnssituation då han utdelade knivhuggen mot O eftersom M då ej var utsatt för ett brottsligt angrepp. Tillskillnad från tingsrätten ansåg hovrätten att O befann sig i en nödvärnssituation när han avlossade skotten mot M. Hovrätten menade dock att det var uppenbart oförsvarligt av O att avlossa tre skott mot M och att O ej befann sig i nödvärnsexcess. O dömdes alltså till ansvar trots att han enligt hovrätten befann sig i en nödvärnssituation.

Intressant för problematiken är dock att hovrätten ej berörde att tingsrätten hade ansett att det ej fanns rätt till nödvärn då två personer kommer beväpnade till ett avtalat möte.⁶⁴ Annika Norée framhäver hovrättens bedömning i fallet med M och O som ett exempel på när domstolarna medgett nödvärnsrätt även då den angripne medvetet försatt sig i en farlig situation.⁶⁵

3.3 Bedömningen i NJA 2005 s. 237

Som ovan nämnts var NJA 2005 s. 237 första fallet där HD behandlade frågan om nödvärnsrätt då den angripne medvetet försatt sig i en farlig situation.⁶⁶ Då fallet NJA 2005 s. 237 överklagades till HD framhöll Riksåklagaren i sitt överklagande att det fanns ett behov av att HD tog ställning till frågan om rätt till nödvärn vid farliga situationer. Riksåklagaren ville därför att HD skulle besvara frågan huruvida rätt till nödvärn föreligger när två personer beväpnar sig och trots att de är medvetna om riskerna själva väljer att utsätta sig för en farlig situation.⁶⁷

Så vad ansåg då de olika instanserna i NJA 2005 s. 237 om Daniels rätt till nödvärn mot Milad? Både Göteborgs tingsrätt och hovrätten för Västra

---

⁶⁴ RH 2003:48.

⁶⁵ Norée, Annika, Framkallat nödvärn – ett knivigt fall, s. 414.

⁶⁶ Åklagarmyndigheten, Åklagarmyndighetens årsredovisning år 2005, s. 47.

⁶⁷ Norman, Johan, Nödvärn i typiskt farliga situationer prövas av Högsta domstolen.

Sverige, inklusive den skiljaktige lagmannen i hovrätten, var eniga om att Daniel hade rätt till nödvärn eftersom han var utsatt för brottsligt angrepp av Milad.

Den skiljaktige lagmannen i hovrätten berörde dock det faktum att både Milad och Daniel, enligt den skiljaktiges mening, kommit till det avtalade mötet inställda på att använda kniv. Detta berörde dock den skiljaktige först i samband med bedömningen om huruvida Daniels våld var uppenbart oförsvarligt, ej i bedömningen av huruvida Daniel hade rätt till nödvärn.

I HD avgjordes NJA 2005 s. 237 med minsta möjliga majoritet, nämligen tre justitieråd mot två. Samtliga justitieråd var dock eniga om att Daniel befann sig i en nödvärnssituation. Även Riksåklagaren godtog Daniels påstående om att han befunnit sig i en nödvärnssituation.

HD ansåg dock att frågan om Daniels rätt till nödvärn var problematisk. I sina domskäl uttalade nämligen HD att endast det våld som utövas som en försvarsåtgärd till följd av ett angrepp utgör nödvärn. Därför menade HD att det i princip inte föreligger någon rätt till nödvärn ”när två eller fler personer kommit överens om att ”göra upp” om inte någon av dem övergår till ett angrepp som ligger klart utanför ramen för vad som i sammanhanget får anses förutsatt.”

Vidare anförde HD att då det gäller sådana uppgörelser så ”skall alltså varje part dömas för det våld som han eller hon utövat eller försökt att utöva helt oberoende av vem som rent faktiskt inlett våldsutövningen”.

Trots vad HD uttalade så ansåg både majoriteten och minoriteten i HD att i det specifika fallet som NJA 2005 s. 237 rörde, så hade Daniel ändå rätt till nödvärn mot Milad. HD menade att visserligen fanns det i målet mycket som tydde på att Daniel varit inställd på att det skulle bli en våldsuppgörelse mellan honom och Milad. Daniel förnekade dock att han hade haft sådan inställning och Riksåklagaren godtog att Daniel befann sig i en nödvärnssituation. Därför menade HD att det som tydde på att det rörde sig om en på förhand planerad våldsuppgörelse ej var tillräckligt för att Daniels nödvärnsinvändning skulle anses obefogad. Därmed ansåg HD att Daniel hade rätt till nödvärn.⁶⁸

3.4 Situationen efter NJA 2005 s. 237

Annika Norée har skrivit en artikel om NJA s. 237 med titeln ”Framkallat nödvärn – ett knivigt fall”. Norée menar i artikeln att HD:s generella uttalanden i NJA 2005 s. 237 innebär att en rätt till nödvärn inte föreligger vid uppgörelser.⁶⁹ Norée riktar dock stark kritik mot HD:s dom. Bland annat kritiserar Norée att det av HD:s domskäl i NJA 2005 s. 237 inte tydligt framgår varför HD i det specifika fallet med Daniel och Milad inte ansåg att

---

⁶⁸ NJA 2005 s. 237.

⁶⁹ Norée, Annika, Framkallat nödvärn – ett knivigt fall, s. 413.

det var fråga om en sådan våldsuppgörelse som, enligt HD:s uttalande i samma dom, skulle innebära att nödvärnsrätt ej förelåg.⁷⁰

Norée menar vidare att domen är svårtydd eftersom HD i den del av domskälen som rör Daniels rätt till nödvärn uttrycker att det i målet ej var tillräckligt utrett att det rörde sig om en på förhand planerad våldsuppgörelse. Detta medan HD (majoriteten) i den del av domskälen som rör huruvida Daniel befann sig i nödvärnsexcess, uttrycker att Daniel kommit till mötet utan pengar att betala skulden med men beväpnad med kniv och beredd på att våld skulle kunna uppstå.⁷¹

Norée menar att HD:s resonemang i NJA 2005 s. 237 är krångligt och svårt att hänga med i. Hon anser att det skulle ha varit lättare för HD att i NJA 2005 s. 237 säga att Daniel på grund av att det handlade om en uppgörelse ej hade rätt till nödvärn. På så vis skulle HD sluppit att ta ställning till huruvida det våld som Daniel brukade var uppenbart oförsvarligt eller ej. Norée menar även att eftersom HD ansåg att Daniel hade rätt till nödvärn så kan domen leda till ökad våldsanvändning. Detta eftersom domen ger domstolarna möjligheter att tillåta nödvärn vid uppgörelser mellan kriminella gäng.⁷²

Precis som Norée anser Åklagarmyndigheten att HD:s generella uttalanden i NJA 2005 s. 237 är av stor betydelse. Därför gav Åklagarmyndigheten ut en rättspromemoria år 2006 som behandlar NJA 2005 s. 237. I rättspromemorian anför Åklagarmyndigheten att HD:s uttalanden om nödvärnsrätt i NJA 2005 s. 237 innebär en viktig markering från HD:s sida och en skärpt syn från HD rörande den angripnes rätt till nödvärn.⁷³

Med anledning av HD:s generella uttalanden i NJA 2005 s. 237 menar Åklagarmyndigheten att åklagare bör hävda att det i mål där flera personer bestämt sig för att göra upp sinsemellan eller då personerna på annat vis räknat med att våld skulle utövas inte föreligger någon rätt till nödvärn. Enligt rättspromemorian bör åklagaren vid sådana mål lyfta fram omständigheter som pekar på att våldsuppgörelsen var planerad på förhand. Som exempel på sådana omständigheter nämns att det tidigare skett liknande uppgörelser mellan de aktuella personerna, att en tid och plats för möte bestämts på förhand, eller att en person som krävts på pengar kommer till mötet utan pengar men beväpnad och därmed inställd på våld.

Enligt instruktionerna i rättspromemorian bör dock åklagaren inte hävda att det saknades en rätt till nödvärn om den angripne utsattes för ett angrepp som klart avvek från vad som var planerat. Som exempel på en sådan situation nämns att någon tog med sig skjutvapen trots att det enbart verkar ha varit förutsatt att våldet skulle bestå av kniv.⁷⁴

⁷⁰ Norée, Annika, Framkallat nödvärn – ett knivigt fall, s. 413.

⁷¹ Norée, Annika, Framkallat nödvärn – ett knivigt fall, s. 413.

⁷² Norée, Annika, Framkallat nödvärn – ett knivigt fall, s. 414.

⁷³ Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:17, s. 2-3.

⁷⁴ Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:17, s. 2-3.

För att belysa hur några underrätter har valt att behandla frågan om nödvärn vid farliga situationer kan ett fall som avgjordes i Göta hovrätt den 22 augusti 2006 nämnas.⁷⁵

I fallet hade M, H, D och J bestämt att de skulle mötas i Huskvarna centrum med anledning av en konflikt som rådde mellan å ena sidan M och å andra sidan H, D och J. M kom till mötet beväpnad med kniv och i sällskap av flera kompisar. Huruvida H, D och J var beväpnade med kniv eller ej var oklart. Vid mötet inleddes ett knytnävsslagsmål och M hör någon, oklart vem, skrika ”ta fram kniven”. M tog därför upp sin egen kniv och högg flera gånger mot H:s överkropp, huggen träffade H vid ena ögonbrynet och på armarna. M högg även D i benet och J i bl.a. ryggen och bröstet. M åtalades för försök till dråp alternativt grov misshandel och grov misshandel.

M menade att han befunnit sig i en nödvärnssituation. Jönköpings tingsrätt yttrade att utredningen gav stöd för att H, D, J samt M och hans kompisar var ”väl införstådda med att det skulle bli bråk mellan dem och ingen av dem har gjort något för att undvika en sammandrabbning. Enligt tingsrätten kan M under sådana omständigheter inte göra gällande nödvärn, såvida det inte görs antagligt att han blev angripen med våld som vida översteg vad han eller någon annan av de inblandade hade att räkna med.” Tingsrätten ansåg alltså att M ej befann sig i en nödvärnssituation och han dömdes därför för grov misshandel rörande de samtliga tre målsägandena.

Målet överklagades till Göta hovrätt. Hovrätten ansåg att när M hörde någon ropa ”ta fram kniven” så befann han sig i överhängande hot om att bli knivskuren. Hovrätten menade därför, till skillnad från tingsrätten, att M hade rätt till nödvärn. Hovrätten ansåg vidare att våldet M utövade kanske var uppenbart oförsvarligt men att M i vart fall befunnit sig i nödvärnsexcess. Åtalet mot M ogillades därför. Hovrättsrådet var dock skiljaktig och gick istället på tingsrättens linje. Hovrättsrådet anförde nämligen att: ”I ett fall som det förevarande, en uppgörelse där åtminstone den sida som den tilltalade deltog i var beredd på långtgående våldsanvändning, och där våldet efterhand trappas upp, finns det enligt min mening ett mycket begränsat utrymme för ansvarsbefriande nödvärn.” Hovrättsrådet citerade även HD:s generella uttalande i NJA 2005 s. 237 där HD uttalade att det vid våldsuppgörelser i princip inte finns någon rätt till nödvärn. Det skiljaktiga hovrättsrådet ansåg alltså att nödvärnssituation ej förelåg och ville, precis som tingsrätten, fälla M till ansvar.⁷⁶

Som ett ytterligare exempel på hur underrätterna har valt att behandla situationer som i vart fall kan liknas vid planerade våldsuppgörelser kan nämnas ett fall som avgjordes i Svea Hovrätt den 22 februari 2008.⁷⁷ Fallet rörde personerna S och D som sedan en tid tillbaka var oense om en skuld. Konflikten eskalerade den aktuella dagen och S och D bestämde en tid och

⁷⁵ Mål nr B 1875-06 Göta hovrätt 2006-08-22.

⁷⁶ Mål nr B 1875-06 Göta hovrätt 2006-08-22.

⁷⁷ Mål nr B 7482-07 Svea hovrätt 2008-02-22.

plats för möte. S kom till mötet beväpnad kniv och i sällskap med sin bror och en kompis. S hade uppmanat sin bror att beväpna sig med kniv. Vid mötet kom D gåendes mot S med en kniv i handen, S tog då också upp sin kniv och gick mot D. När de möttes inledde D med att i vart fall vifta med kniven. S högg då sin kniv i halsen på D, varpå D avled.

Åtal väcktes mot S för mord, alternativt grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott. Åklagaren menade att eftersom det var fråga om ”en av båda accepterad våldsuppgörelse med kniv” så hade S ej rätt till nödvärn. Västmanlands tingsrätt ansåg det dock ej bevisat att S var inställd på en ”med kniv genomförd våldsuppgörelse” när han kom till mötet och menade därför att S hade haft rätt till nödvärn. Tingsrätten ansåg vidare att det våld S använt inte var uppenbart oförsvarligt och ogillade därför åtalet mot S med anledning av nödvärn.

Målet överklagades till Svea hovrätt. Hovrätten ansåg till skillnad från tingsrätten att S ej hade haft rätt till nödvärn. Hovrätten menade nämligen att eftersom det var klarlagt att S begett sig till mötet för att ”ta saken i egna händer och göra upp med insikt om att det skulle kunna komma till en fysisk uppgörelse med vapen i form av knivar eller dylikt” så förelåg med hänvisning till HD:s dom i NJA 2005 s. 237 ingen rätt till nödvärn. Hovrätten dömde därför S för grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott.⁷⁸

Som ett ytterligare exempel på hur en underrätt har valt att bedöma frågan om huruvida nödvärnsrätt har förelegat kan nämnas ett mål som avgjordes av Malmö tingsrätt den 27 oktober 2006.⁷⁹ Målet handlade om personerna J och B som var oense om en skuld. De bestämde plats och tid för möte för att J skulle kunna betala skulden till B. J tog med sig två personer till mötet och B tog med sig en person. J kom till mötet beväpnad med en 35 cm lång kötttyxa, det kunde dock ej utredas huruvida B kom till mötet beväpnad med pistol eller om han fann den på platsen.

B inledde våldsanvändningen genom att slå J med ett knytnävsslag varpå J högg B i huvudet med kötttyxan. Därefter kom J på nytt gåendes mot B med kötttyxan tillsammans med sin kompis Z som var beväpnad med kniv. B avlossade då fem pistolskott mot benen på J och Z. J träffades av tre kulor i benen och Z träffades av två kulor i benen.

Både J och B åtalades för grov misshandel och båda invände att de hade handlat i nödvärn. Rörande att J huggit kötttyxan i huvudet på B konstaterade tingsrätten kort att det inte är antagligt ”att någon nödvärnssituation som kunnat motivera denna typ av våld har förelegat”. Tingsrätten ansåg vidare inte att J haft svårt att besinna sig och dömde honom därför för grov misshandel.

---

⁷⁸ Mål nr B 7482-07 Svea hovrätt 2008-02-22.

⁷⁹ Mål nr B 6449-06 Malmö tingsrätt 2006-10-27.

Rörande åtalet mot B ansåg tingsrätten, utan närmare motivering, att B befunnit sig i en nödvärnssituation. Tingsrätten ansåg inte att det var uppenbart oförsvarligt av B, som just hade fått en kötttyxa i huvudet, att skjuta mot benen på J och Z. Tingsrätten ogillade därför åtalet mot B som alltså beviljades ansvarsfrihet för skotten med anledning av nödvärn. Tingsrätten nämnde inget i sina domskäl, vare sig i bedömningen av åtalet mot B eller J, om huruvida det rörde sig om en planerad våldsuppgörelse.⁸⁰

3.5 Kommentar

För mig förefaller det en aning svårt att förstå vilket rekvisit i nödvärnsparagrafen som diskussionen om farliga situationer berör. Enligt 24 kap 1 § har ju, som ovan nämnts, den person som utsatts för ett pågående eller överhängande brottsligt angrepp på sin person rätt till nödvärn. Kan det faktum att den angripne försatt sig i en farlig situation leda till att något av rekvisiten i nödvärnsparagrafen ej blir uppfyllt? Enligt HD:s domskäl i NJA 2005 s. 237 kan det ju tydligen det.

Som anledning till varför nödvärnsrätt ej föreligger vid våldsuppgörelser anförde HD att nödvärn är en försvarsåtgärd mot ett angrepp. Att det för en rätt till nödvärn inte krävs att den angripne handlar i ett visst syfte, exempelvis i syftet att försvara sig mot ett angrepp, slogs ju fast av Fängelsestraffkommittén i förarbetena till nödvärnsparagrafens nuvarande utformning.

Antingen menar HD i domskälen till NJA 2005 s. 237 att ett krav på att den angripne handlar för att försvara sig ändå skall uppställas. Detta är ju dock inget rekvisit enligt nödvärnsparagrafen. Eller så menar HD att den som kommit överens med en annan person om att ”göra upp” inte blir utsatt för ett angrepp när det våld som i princip är överenskommet riktas mot henne/honom.

Jag är osäker på varför HD anser att rätten till nödvärn påverkas av att den angripne försatt sig i en farlig situation, säkert är dock att HD faktiskt anser att rätten till nödvärn påverkas.

Vidare är det svårt att utläsa varför HD kommer fram till att Daniel ändå har rätt till nödvärn trots att HD menar att rätt till nödvärn ej föreligger vid våldsuppgörelser. Som Norée lyfter fram så anger HD i den del av domskälen som rör nödvärnsexcess, flertalet omständigheter som tyder på att Daniel var förberedd på våld. I den del av domskälen som rör rätten till nödvärn nämner dock HD inte de omständigheterna överhuvudtaget. HD väljer istället att nöja sig med att konstatera att bevisningen rörande Daniel ej var tillräcklig. Att HD inte närmare beskriver varför det inte var fråga om en planerad våldsuppgörelse, gör att domen blir svårtydd.

---

⁸⁰ Mål nr B 6449-06 Malmö tingsrätt 2006-10-27.

Intressant är att åklagarmyndigheten i sin Rättspromemoria så starkt valde att ta till sig HD:s uttalande om att rätt till nödvärn ej föreligger vid våldsuppgörelser, trots att utfallet i NJA 2005 s. 237 blev att Daniel ändå hade rätt till nödvärn. HD har ju därmed faktiskt inte nekat någon person rätt till nödvärn utifrån att det rörde sig om en planerad våldsuppgörelse.

Med anledning av att Daniel ändå ansågs ha rätt till nödvärn, visserligen med hänvisning till bevisningen i målet, så kan det frågas hur stor begränsning av nödvärnsrätten som HD önskade åstadkomma genom uttalandena i NJA 2005 s. 237. Att HD uttalade att nödvärnsrätt ej ska föreligga vid planerade våldsuppgörelser måste nämligen ses som en avsevärd begränsning av nödvärnsrätten jämfört med vad som tidigare gällde. Inte minst med hänsyn till att Jareborg år 1984 skrev att även den som själv förvållar ett angrepp eller försätter sig i en farlig situation har rätt till nödvärn.

Hur mycket vikt som skall läggas vid HD:s generella uttalande rörande nödvärnsrätten i NJA 2005 s. 237 och hur mycket vikt som skall läggas vid att Daniel faktiskt ansågs ha rätt till nödvärn är osäkert. Intressant är därför att titta närmare på hur underrätterna i de tre fallen jag valde att ta upp har valt att ta till sig HD:s dom.

I fallet från Göta hovrätt nekade tingsrätten och det skiljaktiga hovrättsrådet nödvärnsrätt med anledning av att det rörde sig om en planerad våldsuppgörelse. Majoriteten i hovrätten ansåg dock att rätt till nödvärn förelåg men nämnde ej något om våldsuppgörelse. I fallet från Svea hovrätt ansåg tingsrätten att det pga. att våldsuppgörelse ej var bevisad så förelåg nödvärnsrätt. Hovrätten ansåg dock att det var våldsuppgörelse och att nödvärnsrätt därför ej förelåg. I fallet från Malmö tingsrätt ansåg tingsrätten att det förelåg rätt till nödvärn men nämnde ej något om våldsuppgörelse.

Omständigheterna i de tre fallen och i NJA 2005 s. 237 är väldigt likartade. Samtliga fall rörde personer som bestämt tid och plats för möte med anledning av en konflikt. Samtliga möten resulterade i allvarligt våld med vapen. Det är intressant att domstolarna i de tre fallen, trots att omständigheterna varit så lika, kommit till så olika resultat i bedömningen av om nödvärnsrätt föreligger. Givetvis går det inte att dra några generella slutsatser av att domstolarna kommit till olika resultat i tre fall. Dock kan de olika bedömningarna i vart fall tyda på att rättsläget inte är helt solklart.

Att rättsläget inte är klart vore enligt min mening inte förvånande. Detta eftersom jag anser att HD valde en ”mitemellanlösning” rörande frågan om rätt till nödvärn i NJA 2005 s. 237. HD valde att å ena sidan uttrycka att nödvärn ej föreligger vid våldsuppgörelser samtidigt som HD ej ansåg att det var fråga om en våldsuppgörelse i det specifika fallet, utan att klart redogöra varför. Att välja en sådan lösning försvårar underinstansernas möjligheter att skapa en enhetlig rättstillämpning.

Frågan huruvida det föreligger en rätt till nödvärn då den angripne medvetet försatt sig i en farlig situation, måste därmed besvaras vagt. Klart är att rätt till nödvärn inte alltid föreligger då den angripne medvetet försatt sig i en farlig situation, men det är dock osäkert vad som krävs för att en sådan situation faktiskt skall anses föreligga.

4 Kan det anses uppenbart oförsvarligt att den angripne försvarade sig med våld istället för att lämna platsen eller tillkalla hjälp?

4.1 Försvarsvåldet får ej ha varit uppenbart oförsvarligt

För att en person skall gå fri från ansvar på grund av nödvärn räcker det ej med att han/hon befann sig i en nödvärnssituation. För ansvarsfrihet krävs det nämligen även att han/hon ej handlade uppenbart oförsvarligt.⁸¹

Vad som är uppenbart oförsvarligt skall enligt 24 kap 1 § BrB avgöras utifrån angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt.⁸² Vad som är uppenbart oförsvarligt avgörs därmed av en avvägning mellan olika intressen.⁸³

Bedömningen om vad som är uppenbart oförsvarligt skall som utgångspunkt ej grundas på hur mycket våld som faktiskt är nödvändigt för att avvärja angreppet. Därmed är det tillåtet för den angripne att använda mer våld än som är nödvändigt för att avvärja angreppet, så länge våldet ej är uppenbart oförsvarligt. Likaså kan våldet den angripne utövar anses uppenbart oförsvarligt även om våldet faktiskt var nödvändigt för att avvärja angreppet.⁸⁴ En yttre gräns för hur mycket våld den angripne får utöva brukar sättas vid att våldet inte får vara klart oproportionerligt i förhållande till vad som behövs för att avvärja angreppet eller i förhållande till den risk som angreppet innebär.⁸⁵

Rörande dödligt våld bör dock den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) nämnas. Konventionen gäller sedan 1 januari 1995 som svensk lag (SFS 1994:1219). I konventionens artikel 2 stadgas att staten är skyldig att genom lagstiftning skydda rätten till liv. Enligt artikeln får staten därmed enbart tillåta uppsåtligt dödande i försvar mot olagligt våld, då dödandet är absolut nödvändigt. Enligt den f.d. ledamoten av

---

⁸¹ Norée, Annika, Polisens rätt att skjuta, s. 29.

⁸² Norée, Annika, Polisens rätt att skjuta, s. 29.

⁸³ SOU 1988:7, s. 60.

⁸⁴ SOU 1988:7, s. 60.

⁸⁵ Halén, Ann-Christine, Olson, Anna, Nödvärnsrätt och möjligheter till ersättning, s. 16.

Europakommissionen, Hans Danelius, kräver artikel 2 att nödvärnsrätten vid dödligt våld hålls inom snäva gränser.⁸⁶

I förarbetena till brottsbalken framhöll Straffrättskommittén att eftersom gränsen för vad som är tillåtet våld är satt vid uppenbart oförsvarligt så skall den angripne ha en relativt bred marginal då det gäller hur mycket våld han/hon får utöva.⁸⁷

Av störst vikt för bedömningen av vad som är uppenbart oförsvarligt är det angripnas betydelse. Att ta hänsyn till det angripnas betydelse innebär att man tar hänsyn till värdet av det som angrips⁸⁸ och vilken risk som angreppet innebär.⁸⁹ Ett angrepp som är livsfarligt och därmed är ett angrepp på någons liv berättigar därmed till mer försvararvåld än ett angrepp som inte innebär livsfara.⁹⁰ Alltså är mer våld tillåtet för att avvärja ett angrepp som sker med kniv än ett angrepp som sker med enbart knytnävar.⁹¹

Vid bedömningen av vad som är uppenbart oförsvarligt tar man även hänsyn till angreppets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt. Att omständigheterna i övrigt får beaktas infördes i lagtexten år 1994⁹² efter Fängelsestraffkommitténs översyn.⁹³ Gränsdragningen mellan vad som hör till angreppets beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt är ej helt lätt att dra.⁹⁴ Det finns en rad faktorer som beaktas vid bedömningen om vad som är uppenbart oförsvarligt och som antingen kan hänföras under angreppets beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt.

En av de faktorer som kan beaktas är de egenskaper som den som utför angreppet besitter. Som exempel på egenskaper hos angriparen som är av betydelse kan nämnas kroppsstorlek, styrka, ålder och sinnesstämning.⁹⁵ Att angriparen är berusad kan även det tillmätas betydelse. Antingen på så sätt att angriparen med anledning av berusningen anses klumpig och ostadig och därför mindre farlig, eller på så sätt att angriparen med anledning av berusningen anses aggressiv och hämningslös och därför farligare.⁹⁶ Även det faktum att angriparen är ett barn eller psykiskt sjuk kan också få betydelse för huruvida den angripne har handlat uppenbart oförsvarligt.⁹⁷

---

⁸⁶ Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 61.

⁸⁷ SOU 1953:14, s. 397.

⁸⁸ Norée, Annika, Polisens rätt att skjuta, s. 29.

⁸⁹ Billström, Magnus, Bring, Carina, Diesen, Christian, Lishajko, Marianne, Marmolin, Christian, Brottsoffrets rätt, s. 143.

⁹⁰ Norée, Annika, Polisens rätt att skjuta, s. 29.

⁹¹ Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Brottsbalken – En kommentar, s. 24:14.

⁹² Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Brottsbalken – En kommentar, s. 24:14.

⁹³ Prop. 1993/94:130, s. 11.

⁹⁴ Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1040.

⁹⁵ Larsson, Monica, Kvinnors rätt till nödvärn, s. 676.

⁹⁶ Larsson, Monica, Kvinnors rätt till nödvärn, s. 676.

⁹⁷ Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1040.

Hänsyn kan även tas till egenskaperna hos den som blir utsatt för angreppet, alltså den angripne. Exempelvis kan den angripnes kroppsstyrka och karaktärsdrag tillmätas betydelse.⁹⁸ Om den angripne exempelvis är utbildad i att hantera våldssituationer kan utbildningen leda till att det ställs högre krav på hur den angripne agerar för att han/hon ej skall anses handla uppenbart oförsvarligt.⁹⁹

Egenskaperna hos den som blir angripen sätts sedan i relation till de egenskaper som den som utför angreppet besitter. Hur mycket våld den angripne kan utöva utan att det anses uppenbart oförsvarligt blir därmed beroende av vem angreppet riktas emot.¹⁰⁰ Exempelvis kan en kroppsmässigt svag person tillåtas att försvara sig med ett tillhygge trots att det skulle ha varit uppenbart oförsvarligt av en stark person att som befann sig i samma situation att använda sig av ett tillhygge.¹⁰¹ Det är dock endast i undantagsfall som det är tillåtet för en person som blir angripen att försvara sig med kniv eller annat livsfarligt vapen.¹⁰²

Som exempel på när angriparens egenskaper har ställts i relation till den angripnes egenskaper kan nämnas NJA 1999 s. 460 som rörde bråket i taxikön. I det målet hade den angripne tilldelat angriparen ett mycket kraftigt knytnävsslag. Vid bedömningen av om knytnävsslaget var uppenbart oförsvarligt eller ej tog HD hänsyn till att den angripne var kroppsmässigt mindre och svagare än angriparen.¹⁰³

Hänsyn kan även tas till de yttre omständigheter som rådde då angreppet skedde. Exempelvis kan vilken plats som angreppet ägde rum på tillmätas betydelse. Ett angrepp på ett hustak anses exempelvis farligare än ett angrepp på en gårdsplan. Andra yttre omständigheter som kan beaktas är huruvida den angripne befann sig i ett trängt läge eller hade rörelsefrihet samt om angreppet skedde i mörker eller i dagsljus.¹⁰⁴

4.2 Bege sig från platsen

Huruvida den angripnes agerande var uppenbart oförsvarligt eller ej skall alltså avgöras utifrån angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt. Flera rättsfall och doktrin har behandlat frågan om hur stor betydelse det har för bedömningen av angreppets beskaffenhet och omständigheterna i övrigt att den angripne hade andra handlingsalternativ än att försvara sig med våld.¹⁰⁵

---

⁹⁸ Halén, Ann-Christine, Olson, Anna, Nödvarnsrätt och möjligheter till ersättning, s. 16.

⁹⁹ Larsson, Monica, Kvinnors rätt till nödvärn, s. 676.

¹⁰⁰ Jareborg, Nils, Nödvarnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1040.

¹⁰¹ SOU 1988:7, s. 72.

¹⁰² Billström, Magnus, Bring, Carina, Diesen, Christian, Lishajko, Marianne, Marmolin, Christian, Brottsförets rätt, s. 138.

¹⁰³ NJA 1999 s. 460.

¹⁰⁴ Jareborg, Nils, Nödvarnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1040-1041.

¹⁰⁵ Se exempelvis Jareborg, Nils, Nödvarnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1041.

Ett handlingsalternativ vars betydelse har varit föremål för diskussion är den angripnes möjlighet att bege sig från platsen.¹⁰⁶ Det har diskuterats huruvida det kan anses uppenbart oförsvarligt av den angripne att stanna på angreppsplatsen och försvara sig trots att han/hon faktiskt hade en möjlighet att lämna platsen. År 1934 uttalade de sakkunniga vid en omarbetning av nödvärnsrätten att det inte finns någon skyldighet för den angripne att lämna platsen. Detta gällde enligt de sakkunniga även om angreppet hade kunnat avvärjas genom att den angripne lämnade platsen.¹⁰⁷

HD prövade frågan i NJA 1969 s. 425.¹⁰⁸ Fallet gällde bilägaren Sergio som satt i sin bil och väntade på sin flickvän. En för Sergio okänd person, Börje, kom då fram till bilen och började bulka på den och skrika förolämpningar mot Sergio. Sergio gick då ur bilen och ordväxling uppstod mellan honom och Börje. Börje slog ett knytnävsslag i ansiktet på Sergio och Sergio svarade med att slå ett knytnävsslag i ansiktet på Börje. De fortsatte sedan slå varandra med något ytterligare knytnävsslag. Slagsmålet slutade när Sergio drog sig tillbaka på grund av att han såg att Börje blödde näsblod.

Stockholms rådhusrätt ansåg att Sergio hade handlat i ansvarsbefriande nödvärn och ogillade därför åtalet mot honom. Svea hovrätt inledde med att konstatera att Sergio varit utsatt för brottsligt angrepp av Börje och att Sergio därför hade haft rätt till nödvärn. Till skillnad från rådhusrätten fäste dock hovrätten avseende vid Sergios möjlighet att lämna platsen. Hovrätten menade nämligen att Sergio hade kunnat undvika Börjes angrepp genom att bege sig från platsen och att han därför hade handlat uppenbart oförsvarligt. Hovrätten dömde därför Sergio för misshandel.

HD var dock av en annan åsikt än hovrätten och menade våldet som Sergio använt sig av inte var uppenbart oförsvarligt.¹⁰⁹ I HD ifrågasattes det om Sergio överhuvudtaget hade en möjlighet att bege sig från platsen eller om han var så trängd mot bilen så att sådan möjlighet saknades. HD konstaterade dock att huruvida Sergio hade möjlighet att fly eller ej saknade betydelse.¹¹⁰ HD poängterade nämligen att det våld som Sergio gjort sig skyldig till ej skulle anses uppenbart oförsvarligt oavsett huruvida Sergio hade kunnat undslippa angreppet genom att bege sig från platsen. Ett justitieråd i HD var dock skiljaktigt rörande motiveringen och ville istället poängtera att det var på grund av att vissa särskilda omständigheter förelåg i målet som det ej var uppenbart oförsvarligt av Sergio att ej lämna platsen.¹¹¹

Både Fängelsestraffkommittén och Jareborg har tolkat HD:s dom i NJA 1969 s. 425 som att det i normalfallet ej är uppenbart oförsvarligt av en angripen person att stanna kvar och försvara sig mot angreppet, trots att

---

¹⁰⁶ Se t.ex. Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar – Om otillåtet våld i nödsituationer, s. 28.

¹⁰⁷ SOU 1934:56, s. 24.

¹⁰⁸ Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s. 158.

¹⁰⁹ NJA 1969 s. 425.

¹¹⁰ Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1036-1037.

¹¹¹ NJA 1969 s. 425.

han/hon hade möjlighet att bege sig från platsen. Fängelsestraffkommittén och Jareborg lyfter även fram att det enligt HD:s dom ej krävs att den angripne hade något särskilt skäl till att befinna sig på just den platsen.¹¹² I NJA 1969 s. 425 fastslog HD därmed i praxis samma åsikt som yttrats av 1934 års sakkunniga.¹¹³

Blomkvist menar dock i sin bok från år 1972 att domstolar trots HD:s dom i NJA 1969 s. 425 från och till fäster vikt vid den angripnes möjlighet att avlägsna sig från platsen.¹¹⁴

Frågan om huruvida det kan anses uppenbarligt oförsvarligt av en angripen person att stanna på platsen och försvara sig istället för att bege sig därifrån behandlades på nytt av HD i NJA 1999 s. 460. Fallet har behandlats tidigare i uppsatsen och gällde som då nämnts ett bråk i en taxikö mellan personerna Arash och Alireza. I domskälen till NJA 1999 s. 460 framhöll HD att de handlingsalternativ som den angripne haft för att undvika eller avvärja angreppet är av betydelse för bedömningen av huruvida våldet varit uppenbart oförsvarligt. Rörande det specifika fallet med Arash och Alireza menade dock HD att även om Arash skulle ha haft möjlighet att avvika från platsen så var det våld han använt ej uppenbart oförsvarligt på den grunden. HD fann ej heller att det fanns andra skäl för att våldet skulle anses uppenbart oförsvarligt och ogillade därför åtalet mot Arash.¹¹⁵

4.3 Tillkalla hjälp

Ett ytterligare handlingsalternativ som diskuterats flitig i doktrin och praxis är den angripnes möjlighet att tillkalla hjälp. Vad som har diskuterats är huruvida det kan anses uppenbart oförsvarligt av den angripne att bruka våld istället för att tillkalla hjälp om sådan finns att tillgå.¹¹⁶

De sakkunniga från 1934-års omarbetning av nödvärnsrätten ansåg att en angripen person endast var skyldig att tillkalla hjälp om sådan fanns ”omedelbart till hands”. Som exempel på när en angripen person var skyldig att tillkalla hjälp nämnde de sakkunniga situationen att en polis befinner sig precis i närheten av platsen där angreppet sker och att det därför ej innebär något besvär att tillkalla hjälp.¹¹⁷

HD prövade frågan om skyldighet att tillkalla hjälp i rättsfallet NJA 1970 s. 58. Fallet rörde personerna Ronny och John som befann sig på en korvbar i Gävle. Ordväxling uppstod dem emellan och även ett visst handgemäng. När Ronny sedan började gå tillbaka mot sin sittplats kom John emot honom

---

¹¹² SOU 1988:7, s. 61 samt Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1036-1037.

¹¹³ Norée, Annika, Framkallat nödvärn – ett knivigt fall, s. 414.

¹¹⁴ Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar – Om otillåtet våld i nödsituationer, s. 28.

¹¹⁵ NJA 1990 s. 460.

¹¹⁶ Se t.ex. NJA 1999 s. 460 och Jareborg, Nils, Brottsbalken kap. 23-24 med mera, s. 49-50.

¹¹⁷ SOU 1934:56, s. 24.

med höjda och knutna nävar. Ronny slog då ett knytnävsslag i ansiktet på John som gjorde att John föll till marken och fick en skallfraktur. Ronny åtalades för misshandel.

Gävle rådhusrätt menade att Ronny befunnit sig i en nödvärnssituation men ansåg dock att eftersom ”flera andra män uppehållit sig i lokalen kunde Ronny ha fredat sig på annat sätt”. Detta i samband med att John var så pass berusad ledde enligt rådhusrätten till att det våld Ronny utövade var uppenbart oförsvarligt. Rådhusrätten dömde därför Ronny för misshandel.

Svea hovrätt instämde med rådhusrättens motivering och fastställde rådhusrättens dom i ansvarsfrågan.

HD var dock av en annan uppfattning än rådhusrätten och hovrätten. HD ansåg nämligen inte att Ronny hade handlat uppenbart oförsvarligt. HD yttrade att det våld Ronny utövade inte var uppenbart oförsvarligt ”även med beaktande av att John var berusad och att andra män uppehöll sig i lokalen”. Därför ogillade HD åtalet mot Ronny.

Fallet har kommenterats flitigt i doktrin. Jareborg menar att anledningen till att samtliga instanser nämnde närvaron av andra personer kan ha varit att de ansåg att angriparen blir hämmad av att andra personer finns i närheten. Som ett annat skäl har Jareborg framfört att instanserna kan ha menat att man kan räkna med att de närvarande personerna kommer till undsättning och hjälper den angripne. Jareborg är av uppfattningen att ett angrepp kan anses mindre farligt på den grunden att andra personer finns närvarande. Dock menar Jareborg rörande NJA 1970 s. 58 att det är svårförståeligt hur andra mäns närvaro i baren i det specifika fallet skulle ha gjort angreppet mot Ronny mindre farligt. Att rådhusrätten och hovrätten faktiskt ansett att närvaron av andra gjorde Ronnys våld uppenbart oförsvarligt tror dock Jareborg att stämmer överens med den allmänna uppfattningen i rättstillämpningen före HD:s dom i NJA 1970 s. 58. Jareborg menar därför att HD:s dom innebar att det skedde en utvidgning i praxis till förmån för den angripne.¹¹⁸

Även professorn Per-Edvin Wallén har kommenterat NJA 1970 s. 58. Att HD ej ansåg att Ronnys våld var uppenbart oförsvarligt tolkar Wallén som att HD förmodligen ansåg att man inte kan anta att folk överlag väljer att komma till undsättning för att hjälpa personer som är utsatta för angrepp. Att man inte kan räkna med att folk i närheten kommer till undsättning är även Walléns åsikt.¹¹⁹

Juris kandidaterna Ann-Christine Halén och Anna Olson menar dock i sin bok från år 1991 att HD i NJA 1970 s. 58, trots att HD ansåg att våldet ej var uppenbart oförsvarligt, ändå verkar ha fäst viss vikt vid att flera personer befunnit sig på platsen. Dock ej lika stor vikt som underinstanserna. Halén och Olsson är dock kritiska till att HD överhuvudtaget lagt vikt vid att andra

¹¹⁸ Jareborg, Nils, Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall, s. 1038.

¹¹⁹ Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s. 161.

personer funnits på plats. Denna kritik grundar Halén och Olsson på samma skäl som Wallén, nämligen att det inte finns någon garanti för att någon av de andra personerna i baren faktiskt skulle ha kommit till undsättning.¹²⁰

Frågan huruvida det kan anses uppenbart oförsvarligt av den angripne att ej tillkalla hjälp behandlades på nytt av HD i NJA 1977 s. 655. Fallet handlade om personerna Max och Nils. Max befann sig på en restaurang i Stockholm tillsammans med sin mamma och syster. I restaurangen fanns även Nils. Nils yttrade sig nedlåtande mot Max mamma och uttalade sig hotfullt mot både Max och hans mamma. Nils slog även till Max på hakan. Max lämnade då restaurangen tillsammans med sin mamma, syster och en vän till systemen. När de gått en bit från restaurangen kom Nils springande efter dem och skrek att han skulle döda Max. Max tog då upp en laddad pistol ur sin axelremsväska och riktade pistolen mot Nils för att skrämma denne. Ett skott råkade dock gå av och träffade Nils som befann sig på två meters avstånd. Nils avled av skottet. Max åtalades för grovt vållande till annans död. Rörande Max nödvärnsinvändning tog domstolarna därmed ställning till huruvida Max hade handlat uppenbart oförsvarligt genom att hota Nils med pistolen, ej genom att avsiktligt skjuta Nils.

Stockholms tingsrätt ansåg inte att Max nödvärnsinvändning förtjänade avseende och dömde därför Max för grovt vållande till annans död. Svea hovrätt var dock av en annan uppfattning än tingsrätten och menade att Max befunnit sig i en nödvärnssituation. Rörande bedömningen av huruvida Max hade handlat uppenbart oförsvarligt menade hovrätten att Max hade rätt att hota Nils med laddat vapen. Hovrätten menade dock att det var uppenbart oförsvarligt av Max att inte hålla pistolen på ett sådant sätt att ett skott inte kunde gå av eller att inte kontrollera att pistolen var säkrad. Fastän hovrätten ansåg att Max handlat uppenbart oförsvarligt så friades han från ansvar eftersom hovrätten ansåg att Max hade haft svårt att besinna sig.

Även HD ansåg att Max befunnit sig i en nödvärnssituation och att han handlat uppenbart oförsvarligt. Som skäl för varför Max hade handlat uppenbart oförsvarligt anförde HD att ”händelsen utspelades på upplyst gata, där folk var i rörelse”. HD anförde vidare att ”med all sannolikhet skulle Max ha kunnat hejda Nils angrepp redan genom att göra klart för Nils att han var beväpnad”. HD ansåg därför att den nödvärnssituation som Max befann sig i ej gav rätt för Max att handla så riskfyllt som han gjort och hans våld därför var uppenbart oförsvarligt. HD ansåg inte att Max haft svårt att besinna sig och dömde därför honom därför för vållande till annans död.¹²¹

En av anledningarna till att HD ansåg att Max handlat uppenbart oförsvarligt var alltså att angreppet skedde på en ”upplyst gata, där folk var i rörelse”. Detta har lett till att HD:s dom blivit utsatt för stark kritik av bland annat Wallén. Wallén menar att det verkar som att HD ansett att eftersom det fanns personer i närheten som kunde komma till Max undsättning så var angreppet mot Max mindre farligt. Wallén anser att HD i så fall ger utlopp

---

¹²⁰ Halén, Ann-Christine, Olson, Anna, Nödvärnsrätt och möjligheter till ersättning, s. 21.

¹²¹ NJA 1977 s. 655.

för ”mer än lovligt orealistiska spekulationer”. Enligt Wallén finns det nämligen inget som tyder på att människor som bevitnar ett angrepp i allmänhet är villiga att ingripa och hjälpa den angripne att avvärja angreppet.¹²²

4.4 Bedömningen i NJA 2005 s. 237

I det fall som denna uppsats utgår ifrån, nämligen NJA 2005 s. 237, behandlade HD igen betydelsen av en angripens möjligheter att bege sig från platsen eller tillkalla hjälp.

I fallet fäste Göteborgs tingsrätt, vid sin bedömning av huruvida Daniels försvarsvåld var uppenbart oförsvarligt, avseende bland annat vid att Milad hade ett grovt kriminellt förflutet. Tingsrätten betonade vidare att angreppet som Daniel blev utsatt för var livsfarligt och att den som blir angripen med kniv har rätt att försvara sig med kniv. Därför menade tingsrätten att Daniels våld ej var uppenbart oförsvarligt. Tingsrätten ogillade därmed åtalet mot Daniel utan att nämna huruvida Daniel hade möjlighet att bege sig från platsen eller att tillkalla hjälp.

Hovrätten för Västra Sverige gjorde dock en annan bedömning än tingsrätten rörande huruvida Daniels våld var uppenbart oförsvarligt. Hovrätten menade nämligen att Daniel visserligen hade rätt att försvara sig med kniv men att det varit uppenbart oförsvarligt av Daniel att tilldela så många som fem knivhugg i bröstet på Milad. Daniel friades dock även av hovrätten eftersom hovrätten ansåg att Daniel hade haft svårt att besinna sig. Inte heller hovrätten nämnde något om Daniels möjligheter att bege sig från platsen eller tillkalla hjälp.

Hovrättslagmannen var dock skiljaktig rörande vilka skäl som skulle anges till varför Daniels våld var uppenbart oförsvarligt. De skäl den skiljaktige ville fästa avseende vid var främst antalet knivstick som Daniel utdelat, förhållandet mellan Daniels och Milads skador samt hur Daniel uppträtt efter händelseförloppet. Inte heller den skiljaktige nämnde något om Daniels möjligheter att bege sig från platsen eller tillkalla hjälp. Den skiljaktige ansåg precis som majoriteten att Daniel handlat uppenbart oförsvarligt men till skillnad från majoriteten ansåg han att Daniel inte hade svårt att besinna sig och ville därför döma Daniel för gärningen.

I HD avgjordes som ovan nämnts NJA 2005 s. 237 med minsta möjliga majoritet, nämligen tre justitieråd mot två. Justitieråden var oense om huruvida Daniel hade handlat uppenbart oförsvarligt eller ej.

De tre justitieråd som var i majoritet hänvisade till artikel 2 i Europakonventionen och yttrade att ”vid användande av dödligt våld ställs höga krav på att något alternativ för att avvärja angreppet inte förelegat”. Vidare anförde majoriteten att en av förutsättningarna för att en angripen

---

¹²² Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s. 161.

person skall anses ha haft rätt att använda dödligt våld, är att den angripne befann sig i ett så pass trängt läge att ”sådant våld inte klart avviker från vad som behövs för att avvärja angreppet”.

För att avgöra hur pass trängd en angripen persons läge var skulle enligt majoriteten beaktas bland annat ”förhållandena på platsen, inbegripet möjligheterna att bege sig därifrån och att påkalla hjälp, samt hans möjlighet att använda mindre grovt våld”. Majoriteten anförde vidare att bedömningen av huruvida den angripne skulle ha valt något alternativt handlingsätt istället för våld bör grundas på objektiva omständigheter.

Daniel uppgav i HD att han ej hade haft någon möjlig flyktväg eftersom området bakom honom hade bestått av en backe och ett trädbeväxt område. Majoriteten menade dock att Daniel faktiskt hade haft möjlighet att lämna platsen.

Majoriteten lyfte även fram att angreppet skedde dagtid i närheten av ett bostadsområde. Några kompisar till Daniel hade dessutom passerat Daniel vid platsen strax före angreppet. Majoriteten ansåg därför att ”han kunde även räkna med att det fanns hjälp att få från människor i omgivningen”.

Vikt lades även vid skillnaden mellan Daniels och Milads skador. Sammantaget menade majoriteten att det ej var ”erforderligt” för Daniel att använda sig av dödligt våld. Daniel hade istället hade kunnat avvärja Milads angrepp på ett mindre ingripande sätt och sedan lämna platsen. Majoriteten ansåg därför att det kunde krävas av Daniel, trots hans ålder och hans bristande erfarenhet av liknande situationer, att han hade valt något annat handlingsalternativ än att använda dödligt våld. Daniel hade därför handlat uppenbart oförsvarligt.

De två justitieråden som var i minoritet fäste även de vikt vid vilka handlingsalternativ som funnits tillgängliga för Daniel. Tillskillnad från majoriteten nämnde dock inte minoriteten huruvida det var av betydelse huruvida Daniel hade kunnat få hjälp av personer i omgivningen eller ej.

Rörande Daniels möjlighet att bege sig från platsen ansåg minoriteten att det ej var tillräckligt utrett i målet att Daniel faktiskt hade en sådan möjlighet. Eftersom det ej var tillräckligt utrett att Daniel faktiskt hade en möjlighet att bege sig från platsen så ansåg minoriteten att det ej varit uppenbart oförsvarligt av Daniel att ej bege sig därifrån.

Minoriteten gick då vidare för att se om det fanns andra skäl till att Daniels våld skulle anses uppenbart oförsvarligt. Minoriteten menade dock att med hänsyn till Daniels ålder och till att han saknade erfarenhet av liknande situationer så var skillnaden mellan Daniels och Milads skador ej tillräckliga för att Daniels våld skulle anses som uppenbart oförsvarligt. Därmed ville minoriteten i HD, tillskillnad från majoriteten, ogilla åtalet mot Daniel.¹²³

---

¹²³ NJA 2005 s. 237.

4.5 Situationen efter NJA 2005 s. 237

Norée anser att HD i och med majoritetens dom i NJA 2005 s. 237 har skärpt bedömningen jämfört med den som gjordes i NJA 1999 s. 460 (bråket i taxikön).¹²⁴ Även Brottsbalkskommentaren sätter NJA 1999 s. 460 och NJA 2005 s. 237 i relation till varandra. I Brottsbalkskommentaren står det nämligen att läsa att HD ibland har ansett det tillåtet för den angripne att stanna på platsen och försvara sig istället för att bege sig därifrån. Som exempel på ett sådant fall lyfter Brottsbalkskommentaren fram NJA 1999 s. 460 (bråket i taxikön). För att belysa att en angripen person dock inte alltid kan räkna med att det är tillåtet att stanna på platsen och försvara sig istället för att bege sig därifrån lyfter Brottsbalkskommentaren fram HD:s dom i NJA 2005 s. 237.¹²⁵

I sin rättspromemoria som skrevs med anledning av NJA 2005 s. 237 fäster Åklagarmyndigheten avseende vid att HD yttrade att det för att det skall vara tillåtet för den angripne att använda dödligt våld krävs att den angripne inte har något annat handlingsalternativ. Åklagarmyndigheten menar att detta krav från HD innebär en skärpt syn jämfört med den praxis som rådde före NJA 2005 s. 237.¹²⁶

För att ge ett exempel på hur bedömningen av handlingsalternativ kan se ut efter domen i NJA 2005 s. 237 kan nämnas ett fall som avgjordes av Hovrätten för Nedre Norrland den 13 mars 2008.¹²⁷

Fallet gällde personerna V och L som var oense om en narkotikaaffär. V sökte upp L på en plats som kallas Kullen. Både V och L var beväpnade med kniv. L inledde våldsanvändningen genom att slå V med ett knytnävsslag, V högg då L i bröstet med kniv varpå L avled. V åtalades för dråp, alternativt grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott.

Rörande bedömningen av huruvida V hade handlat uppenbart oförsvarligt lyfte Ångermanlands tingsrätt fram att V hade haft möjlighet att bege sig från platsen. Detta ledde, tillsammans med att V tagit fram sin kniv före L tagit fram sin, samt att V hade bemött L:s knytnävsslag med livsfarligt våld, till att tingsrätten ansåg att V hade handlat uppenbart oförsvarligt. Tingsrätten dömde därför V för dråp.

Fallet överklagades till hovrätten för Nedre Norrland. Rörande bedömningen av huruvida det våld V använt sig av var uppenbart oförsvarligt hänvisade hovrätten till HD:s domskäl i NJA 2005 s. 237. Hovrätten anförde sedan att det angrepp som V var utsatt för ej var livsfarligt och att V hade haft andra handlingsalternativ genom vilka han

---

¹²⁴ Norée, Annika, Framkallat nödvärn – ett knivigt fall, s. 415.

¹²⁵ Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Brottsbalken – En kommentar, s. 24:15-24:16.

¹²⁶ Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:17, s. 4.

¹²⁷ Mål nr B 115-08 Hovrätten för Nedre Norrland 2008-03-13.

hade kunnat avvärja angreppet. Rörande vilka handlingsalternativ V hade haft tillgång till anförde hovrätten att V hade haft möjlighet att avvärja angreppet ”t.ex. genom att använda mindre allvarligt våld mot den kraftigt berusade L, att bege sig från platsen eller att påkalla hjälp från övriga personer som var närvarande.” Hovrätten ansåg därför att det våld som V använt sig av var uppenbart oförsvarligt. Eftersom hovrätten ej heller ansåg att V hade haft svårt att besinna sig dömdes han för dråp.¹²⁸

4.6 Kommentar

Rörande huruvida den angripne har en skyldighet att lämna platsen kan konstateras att rättsläget var relativt klart före NJA 2005 s. 237. De sakkunniga yttrade år 1934 att det inte förelåg en sådan skyldighet och i de två fallen som avgjordes av HD år 1969 och 1999 konstaterade även HD att den angripne ej var skyldig att lämna platsen. Den praxis som gällde när NJA 2005 s. 237 kom upp till prövning var därmed att det i princip ej förelåg någon skyldighet för den angripne att lämna platsen. NJA 2005 s. 237 var dock första gången HD prövade frågan om nödvärn vid dödligt våld sedan Europakonventionen inkorporerades i svensk rätt år 1995.

NJA 2005 s. 237 avgjordes som ovan nämnts med minsta möjliga majoritet i HD, nämligen tre justitieråd mot två. Det var just frågan om uppenbart oförsvarligt som justitieråden var oense om. Anmärkningsvärt är dock att det som justitieråden var oense om var huruvida Daniel faktiskt hade en möjlighet att fly från platsen eller ej. Oenigheten rörde alltså inte huruvida det överhuvudtaget var väsentligt huruvida Daniel hade en möjlighet att fly eller inte. Samtliga justitieråd ansåg nämligen att den angripnes möjlighet att lämna platsen var väsentligt för huruvida den angripne handlat uppenbart oförsvarligt eller ej.

Det man måste ha i åtanke är att NJA 2005 s. 237 rörde dödligt våld och att HD i sina domskäl anförde att det var just vid dödligt våld som det skall ställas krav på att den angripne inte hade möjlighet att lämna platsen. Varken NJA 1969 s. 425 (Sergio och Ronny) eller NJA 1999 s. 460 (bråket i taxikön) rörde dödligt våld.

Jag har dock inte funnit något i varken förarbeten, HD-praxis eller doktrin före år 2005 som anger att den angripnes möjlighet att lämna platsen skulle beaktas, ens när det rör dödligt våld. Det enda jag har funnit är att Jareborg och Fängelsestraffkommittén nöjde sig med att konstatera att det i ”normalfallet” inte förelåg någon skyldighet för den angripne att lämna platsen. Frågan är dock hur stor vikt som skall läggas vid uttrycket ”normalfallet” eftersom varken Jareborg eller Fängelsestraffkommittén nämnde något om när ett ”normalfall” ej förelåg.

Allt tyder därmed på att HD:s åsikt i NJA 2005 s. 237, både majoritetens och minoritetens, innebär en klart strängare syn från HD än vad som tidigare

---

¹²⁸ Mål nr B 115-08 Hovrätten för Nedre Norrland 2008-03-13.

gällde. Genom HD:s dom i NJA 2005 s. 237 får det därmed anses vara klarlagt att HD nu ställer krav på att den angripne ej får ha haft en möjlighet att lämna platsen då det gäller dödligt våld.

Frågan som kvarstår är dock huruvida HD anser att det kan finnas situationer som ej rör dödligt våld men där det ändå är uppenbart oförsvarligt av den angripne att ej lämna platsen. Därför blir det intressant att se huruvida underrätterna kommer att ta hänsyn till den angripnes möjlighet att lämna platsen då det inte rör dödligt våld. Fallet från hovrätten för Nedre Norrland rörde ju precis som NJA 2005 s. 237 dödligt våld och i det fallet hade både tingsrätten och hovrätten tagit till sig HD:s dom i NJA 2005 s. 237 rörande den angripnes möjlighet att lämna platsen.

Rörande huruvida den angripne har en skyldighet att tillkalla hjälp har rättsläget ändrats fram och tillbaka betydligt mer än rörande huruvida den angripne har en skyldighet att lämna platsen.

Rörande frågan om skyldighet att tillkalla hjälp hade de sakkunniga från 1934 en väldigt generös syn till förmån för den angripne. De sakkunniga ansåg nämligen att det exempelvis var när en polis fanns i närheten som den angripne var skyldig att tillkalla hjälp. Enligt Jareborg var det å andra sidan vanligt att domstolarna fram till 1970 tog hänsyn till att andra personer fanns i närheten i försvärande riktning.

HD prövade dock frågan i NJA 1970 s. 58 med följd att praxis därefter var generös till förmån för den angripne och att det inte förelåg en skyldighet att tillkalla hjälp trots att andra personer fanns i närheten. Praxis ändrades dock i stängare riktning år 1977 i och med HD:s dom i NJA 1977 s. 655. I NJA 1977 s. 655 ansåg nämligen HD att den angripne handlade uppenbart oförsvarligt bland annat med hänsyn till att angreppet skedde på upplyst gata där folk var i rörelse. Denna ändring av praxis till nackdel för den angripne kritiserades starkt i doktrin.

Det som gör frågan kring den angripnes skyldighet att tillkalla hjälp så problematisk är att frågan egentligen bygger på två separata frågor. Den ena frågan är nämligen huruvida det överhuvudtaget finns en skyldighet att tillkalla hjälp. Den andra frågan rör huruvida den angripne verkligen hade möjlighet att tillkalla hjälp.

I NJA 1977 s. 655 svarade HD ja på första frågan, nämligen att det fanns en skyldighet att tillkalla hjälp. Rörande när det finns en möjlighet för den angripne att tillkalla hjälp verkar HD ha ansett att det räckte att angreppet skedde på en plats där för den angripne okända människor rörde sig nattetid. Det var dels detta som kritiserades så starkt av Wallén med flera.

Även i NJA 2005 s. 237 svarade HD ja på första frågan, nämligen att det fanns en skyldighet att tillkalla hjälp. Rörande frågan om den angripne hade möjlighet att tillkalla hjälp verkar HD ha ansett att det räckte att angreppet

skedde i närheten av ett bostadsområde och att kompisar till den angripne passerat innan angreppet inleddes.

Den skiljaktiga minoriteten i HD i NJA 2005 s. 237 nämnde överhuvudtaget inte huruvida Daniel hade en skyldighet att tillkalla hjälp. Att minoriteten valde att ej nämna Daniels möjlighet att tillkalla hjälp kan tolkas på två olika sätt. Antingen höll minoriteten med majoriteten om att Daniels möjlighet att tillkalla hjälp skulle beaktas eller så var det tvärt om, nämligen att minoriteten ansåg att Daniels möjlighet att tillkalla hjälp var oväsentlig. För det senare alternativet talar att majoriteten angav tre skäl till varför Daniels våld var uppenbart oförsvarligt och att minoriteten behandlade två av skälen men ej det tredje, nämligen tillkalla hjälp.

Som skäl till varför Daniel hade möjlighet att tillkalla hjälp anförde majoriteten att Daniels kompisar passerat strax innan angreppet inleddes. Eftersom kompisarna ej fanns kvar då angreppet skedde är det dock svårt att förstå hur kompisarna skulle kunnat hjälpa Daniel att avvärja angreppet. Att Daniel hade kunnat få hjälp av kompisarna när de passerade rör ju snarare frågan om Daniel hade kunnat undvika angreppets uppkomst och skall alltså ej vara väsentligt för bedömningen av huruvida våldet var uppenbart oförsvarligt. Det är vidare lika svårt att förstå hur Daniel skulle kunna vara säker på att få hjälp från människor i det närliggande bostadsområdet. Precis som Wallén anförde i kritiken mot NJA 1977 s. 655 kan man inte räkna med att människor i allmänhet har lust att ingripa vid ett angrepp. Hur ska de dessutom kunna ingripa om de inte ens bevittnar angreppet?

Det har inte gått många år sedan NJA 2005 s. 237 avgjordes och det skall bli intressant att följa vad framtida förarbeten och doktrin kommer att anföra om HD:s åsikt i målet om att Daniel borde ha tillkallat hjälp. Vidare blir det intressant att följa om HD nästa gång prövningstillstånd beviljas för ett fall som rör frågan om nödvärn då människor mer eller mindre befunnit sig i närheten av angreppet, kommer att stå fast vid den praxis som skapades i och med NJA 2005 s. 237.

Tills vidare får svaret på frågan som detta kapitel utgick från anses vara ett ja, det kan vara uppenbart oförsvarligt av angripnen person att ej tillkalla hjälp, i vart fall då den angripne använt dödligt våld. Detta gäller även då hjälp inte finns omedelbart tillhands. Även på den andra frågan som detta kapitel utgick från får svaret bli ett ja. Det kan vara uppenbart oförsvarligt av den angripne att stanna på platsen och försvara sig, i vart fall med dödligt våld, om han/hon hade möjlighet att lämna platsen genom att fly.

5 Kan den angripne anses ha agerat i nödvärnsexcess trots att han/hon var förberedd på angreppet?

5.1 Nödvärnsexcess i allmänhet

En person som befunnit sig i en nödvärnssituation men som handlat uppenbart oförsvarligt kan inte beviljas ansvarsfrihet genom 24 kap 1 § BrB som reglerar nödvärn. Dock kan han/hon beviljas ansvarsfrihet genom bestämmelsen om nödvärnsexcess i 24 kap 6 § BrB. 24 kap 6 § blir nämligen tillämplig då den angripne gjort mer än vad som är tillåtet enligt 24 kap 1 §. För att en person skall kunna beviljas ansvarsfrihet med stöd av 24 kap 6 § krävs det att han/hon på grund av omständigheterna haft svårt att besinna sig och därmed har handlat i nödvärnsexcess.¹²⁹

Huruvida en person skall anses ha haft svårt att besinna sig avgörs utifrån en rad faktorer. Först och främst beaktas de objektiva faktorerna vid händelsen. Som exempel på objektiva faktorer av betydelse kan nämnas hur stor fara angreppet innebar för den angripne, hur pass överhängande faran var och hur mycket tid den angripne hade tillgänglig för övervägande.¹³⁰

Rörande bedömningen av hur mycket tid den angripne har haft tillgänglig tas bland annat hänsyn till huruvida angreppet kom plötsligt eller på ett oväntat sätt. Detta eftersom det ej kan ställas lika höga krav på en person som var tvungen att snabbt ta ställning till hur han/hon skulle agera, som på en person som hade tid till eftertanke.¹³¹ Enligt Wallén är ofta tidsbrist en viktig faktor då domstolarna avgör frågan om huruvida den angripne handlat i nödvärnsexcess. Enligt Wallén anser domstolarna ofta att nödvärnsexcess föreligger i de fall där den angripne plötsligt eller oväntat har blivit utsatt för angreppet och därför har reagerat nästintill reflexmässigt då han/hon försvarat sig.¹³²

För bedömningen av huruvida den angripne haft svårt att besinna sig är även subjektiva omständigheter av betydelse.¹³³ Både den angripnes personliga egenskaper och hans/hennes mer tillfälliga sinnesstillstånd är subjektiva faktorer av vikt. Exempelvis beaktas hur skrämmd den angripne personen var. Domstolen utgår då från hur skrämmd den angripne faktiskt var, ej hur skrämmd han/hon borde ha varit. Det ställs alltså högre krav på en kallblodig

---

¹²⁹ SOU 1988:7, s. 141.

¹³⁰ Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s. 253.

¹³¹ SOU 1988:7, s. 141.

¹³² Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s. 253.

¹³³ SOU 1953:14, s. 417.

och svårskrämmd person än av en nervös och lättskrämmd person.¹³⁴ Även andra tillfälliga subjektiva tillstånd såsom panikkänsla beaktas.¹³⁵

Det har flitigt diskuterats i doktrin huruvida den angripnes alkoholberusning är en personlig egenskap hos denne som kan beaktas vid excessbedömningen. Enligt förarbetena är den allmänna uppfattningen att berusningen hos den angripne skall beaktas. Enligt förarbetena kan därmed en angripen person som blir panikslagen på grund av att han/hon är berusad, befrias från ansvar genom bestämmelsen om nödvärnsexcess. Att berusningen skall vara av betydelse för bedömningen av nödvärnsexcess motiverar förarbetena utifrån att prövningen om nödvärnsexcess sker utifrån det tillstånd som den angripne faktiskt befann sig i.¹³⁶

För att belysa hur hänsyn kan tas till huruvida den angripne haft tid till övervägande eller ej och till den angripnes personliga egenskaper/sinnestillstånd kan nämnas ett hovrättsfall från 1975 som finns refererat i Svensk Juristtidning.¹³⁷ Fallet handlade om personen J som var ute och gick med tre bekanta. De träffade på en okänd person, T, som började trakassera J varpå det uppstod ett mindre handgemäng dem emellan.

När T:s kompis, B, kom till platsen i en bil flydde J och hans bekanta och tog kontakt med polisen, som dock ej ingrep. T och B hade nu plockat upp ytterligare kompisar så att de nu var 5-6 personer i bilen och de började följa efter J och hans bekanta. T och B hoppade ur bilen och började jaga J samtidigt som bilföraren försökte stoppa J:s flyktväg. J hade fått en kniv av sin bekant en stund innan och när B hann ikapp J så vände sig J om med kniven i handen. B försökte då sparka kniven ur handen på J varpå B fick ett kraftigt skärsår i buken. J åtalades för grov misshandel av B.

Katrineholms tingsrätt ogillade åtalet mot J pga. att de ansåg att J varken handlat i uppsåt eller oaktsamhet när han tilldelade B knivhugget. Svea hovrätt var dock av en annan uppfattning och ansåg att J handlat uppsåtligt. Hovrätten ansåg att J befunnit sig i en nödvärnssituation men att han handlat uppenbart oförsvarligt, detta eftersom det var livsfarligt av honom att hugga med kniv mot B och att B varit obehäpnad.

Bedömningen i hovrätten kom dock till stor del att röra huruvida J befunnit sig i nödvärnsexcess och därför skulle gå fri från ansvar. Hovrätten tog vid bedömningen om nödvärnsexcess hänsyn till att händelseförloppet varit snabbt och att J varit väldigt rädd. Både B och T jagade honom och ytterligare tre-fyra personer befann sig i bilen som försökte blockera hans flyktväg. Hovrätten lyfte även fram att då J blivit upphunnen av B så fanns det ej tid för J att överväga hur han skulle avvärja angreppet utan att utsätta B för en allvarlig risk. Med anledning av tidsbristen och J:s rädsla ansåg

---

¹³⁴ Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s. 253.

¹³⁵ SOU 1988:7, s. 141.

¹³⁶ SOU 1988:7, s. 142.

¹³⁷ SvJT 1975 rf s. 67.

hovrätten därför att J haft svårt att besinna sig och ogillade därför åtalet mot honom.¹³⁸

5.2 Nödvärnsexcess då den angripne varit förberedd på angreppet

Som ovan nämnts är det vid bedömningen av huruvida den angripne haft svårt att besinna sig, av stor betydelse hur mycket tid den angripne haft tillgänglig.¹³⁹ En fråga man då kan ställa sig är om den angripne kan anses ha agerat i nödvärnsexcess, trots att han/hon till viss del i förväg varit inställd på att angreppet skulle kunna ske. Exempelvis kan den angripne ha varit inställd på angrepp genom att ha försatt sig i en medvetet farlig situation,¹⁴⁰ eller genom att ha varit beväpnad¹⁴¹.

Frågan aktualiserades i fallet med Daniel och Milad (NJA 2005 s. 237). Riksåklagaren framhöll i sitt överklagande till HD att det var ”av vikt för ledning av rättstillämpningen att HD prövar frågan om nödvärn eller nödvärnsexcess skall kunna leda till frihet från ansvar där omständigheterna är sådana att beväpnade personer frivilligt försätter sig i typiskt sett farliga situationer och även är medvetna om de risker som de därigenom utsätter sig för”.¹⁴²

Frågan prövades till viss del av HD redan i NJA 1977 s. 655 (pistol-fallet). Som ovan nämnts handlade fallet om personen Max som befann sig på en restaurang tillsammans med sin mamma och syster och sedan blev angripen av Nils utanför restaurangen. Max tog då upp en pistol från sin väska varpå ett skott gick av som dödade Nils. Det närmare händelseförloppet finns beskrivet under avsnitt 3.2.3.

Som nämnts under avsnitt 3.2.3. lämnade Stockholms tingsrätt Max nödvärnsinvändning utan avseende. Svea hovrätt ansåg dock att Max hade befunnit sig i en nödvärnssituation men att han hade handlat uppenbart oförsvarligt. Hovrätten gick därför vidare för att avgöra huruvida Max hade svårt att besinna sig och därför skulle frias från ansvar på grund av nödvärnsexcess. I bedömningen om nödvärnsexcess beaktade hovrätten hur Nils betett sig mot Max och Max mamma under kvällen, att Nils förföljt Max utanför restaurangen och då uttalat hot samt att händelseförloppet före skottet var väldigt snabbt. Hovrätten ansåg därför att Max hade haft svårt att besinna sig och valde att fria honom från ansvar på grund av nödvärnsexcess.

---

¹³⁸ SvJT 1975 rf s. 67.

¹³⁹ Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s. 253.

¹⁴⁰ Se t.ex. NJA 2005 s. 237.

¹⁴¹ Se t.ex. NJA 1977 s. 655 och NJA 2005 s. 237.

¹⁴² Riksåklagaren, Överklagande av Hovrättens för Västra Sverige dom den 7 oktober 2004 i mål B 3396-04 angående mord, s. 7.

Fallet överklagades till HD och Riksåklagaren anförde ett flertal skäl till varför Max ej skulle anses ha haft svårt att besinna sig. Bland annat ansåg Riksåklagaren att särskild vikt skulle fästas vid att Max brukade bära omkring på den laddade pistolen. Därmed, menade Riksåklagaren, hade Max redan före angreppet bestämt sig för att han skulle kunna komma att använda pistolen om en viss situation uppstod. Riksåklagaren menade vidare att regeln om nödvärnsexcess inte borde tillämpas ”i sådana situationer då man tidigare haft tillfälle att överväga vilka försvarsmöjligheter som kan vara godtagbara i ett visst läge”.¹⁴³

HD gick på Riksåklagarens linje och menade att Max varit förberedd på att använda vapnet om han skulle utsättas för angrepp. Detta eftersom Max själv uppgivit att han bar runt på den laddade pistolen för att kunna försvara sig om han blev angripen. HD menade vidare att ”angreppet inte kan ha kommit helt överraskande för honom efter vad som kort dessförinnan utspelat sig inne i restauranglokalen”. Detta sammantaget med att Max visste hur pistolen fungerade ledde till att HD ej ansåg att Max hade haft svårt att besinna sig. Max dömdes därför av HD för vållande till annans död.¹⁴⁴

HD:s bedömning i excessfrågan i fallet med Max har utsatts för omfattande kritik. En av kritikerna var Wallén som menade att HD:s resonemang rörande nödvärnsexcessen ej var övertygande. Wallén kritiserade bland annat att HD ansåg att det faktum att Max bar på en pistol i försvarssyfte innebar att Max var inställd på att faktiskt använda pistolen om han skulle utsättas för ett angrepp så som det han utsattes för av Nils. Wallén menade nämligen att det kan ha varit så att Max endast bar vapnet för att kunna hota med det om han blev utsatt för angrepp, inte för att faktiskt skjuta med det.

Vidare ansåg Wallén att det faktum att Max hade möjlighet att i förväg planera hur han skulle kunna använda pistolen om han skulle bli utsatt för ett angrepp, ej uteslöt att Max faktiskt hade svårt att besinna sig i den konkreta situationen som rådde när han blev angripen av Nils. Wallén kritiserade även att HD ansett att Max inte borde ha blivit överraskad av att Nils och hans kompisar följde efter när Max lämnade restaurangen.

Wallén ansåg även att det var fel av HD att ej ta större hänsyn till att händelseförloppet på gatan gick snabbt. Enligt Wallén är nämligen händelseförloppets snabbhet den viktigaste objektiva faktorn i en excessbedömning. Vidare ansåg Wallén att HD, istället för att ta hänsyn till de subjektiva faktorerna hos Max, baserade bedömningen på vad en optimal person skulle ha gjort och insett i Max situation och att HD därmed bortsett från vad Max faktiskt insåg och den rädsla han kände. Wallén menade därför att HD i strid med reglerna om nödvärnsexcess ej tagit tillräcklig hänsyn till den angripnes individuella psyke.¹⁴⁵

---

¹⁴³ NJA 1977 s. 655.

¹⁴⁴ NJA 1977 s. 655.

¹⁴⁵ Wallén, Per-Edvin, Nödvärnsrätten, s. 254-256.

Vid översynen av nödvärnsreglerna som gjordes år 1988 instämde Fängelsestraffkommittén i Walléns kritik av HD:s dom i NJA 1977 s. 655 (pistolfallet). Enligt Fängelsestraffkommittén hade HD i fallet tillämpat regeln om nödvärnsexcess för snävt. Kommittén menade dock att det inte utifrån enbart HD:s dom i NJA 1977 s. 655 gick att dra någon generell slutsats om att lagtexten behövde ändras eller om att domstolarna tillämpade lagtexten fel. Kommittén valde dock att framhålla att HD i NJA 1977 s. 655 (pistolfallet) ”vid bedömningen av om den tilltalade svårligen kunnat besinna sig synes ha bortsett från det mycket viktiga förhållandet att denne var rädd.”¹⁴⁶

Ett annat liknande fall som även det rörde en person som blev förföljd och angripen var NJA 1990 s. 210. Fallet rörde Fasil som varit på fest och gick genom Härnösand i sällskap av sin flickvän kl.1 på natten. När Fasil passerade ett gäng ungdomar slängde han en glasflaska i marken som krossades. En av ungdomarna, Mikael, skrek åt Fasil om glasflaskan. Sedan började Mikael och en till av ungdomarna, Magnus, följa efter Fasil. När Mikael och Magnus hunnit ifatt Fasil utdelade de flera slag mot Fasil. Fasil kom dock loss och började springa varpå Mikael och Magnus sprang efter. När Magnus på nytt hunnit upp Fasil så utdelade han ytterligare slag mot Fasil. Fasil började då vifta mot Magnus med en tapetkniv som Fasil hade haft i fickan. Magnus fick då två skärsår i huvudet och ett skärsår i halsen av Fasils kniv. Fasil åtalades för grov misshandel.

Härnösands tingsrätt ansåg att Fasil befunnit sig i en nödvärnssituation men att han hade handlat uppenbart oförsvarligt. Rörande frågan om huruvida Fasil handlat i nödvärnsexcess anförde tingsrätten att Fasil visserligen varit väldigt rädd och att han hade haft anledning att tro att han skulle bli misshandlad. Tingsrätten menade dock att händelseförloppet, i vart fall efter att Magnus hunnit upp Fasil för andra gången, inte varit särskilt snabbt. Detta baserade tingsrätten på att Magnus jacka hade haft skärsador på flera olika ställen. Tingsrätten menade därför att situationen ej var så pass akut och händelseförloppet ej så pass snabbt så att Fasil ej kunnat besinna sig. Tingsrätten dömde därför Fasil för grov misshandel. En nämndeman i tingsrätten var dock skiljaktig och ville fria Fasil på grund av nödvärnsexcess.

Även hovrätten för Nedre Norrland dömde Fasil för grov misshandel och lämnade ingen egen motivering utan instämde helt i tingsrättens resonemang.

HD var dock av en annan åsikt än tingsrätten och hovrätten rörande frågan om nödvärnsexcess. HD fäste stor vikt vid vilken möjlighet Fasil hade att bedöma vilka olika handlingsalternativ som han hade att välja mellan. HD menade att Fasil plötsligt hade ”försatts i en situation där han blev tvungen att snabbt fatta beslut”. Magnus och Mikael hade misshandlat honom första gången de hann i fatt honom. När han blev upphunnen andra gången hade

---

¹⁴⁶ SOU 1988:7, s. 144.

han visat angriparna att han var beväpnad med kniv och HD fäste vikt vid att Fasil ej hade uppfattat det som att visandet av kniven fick angriparna att backa. HD yttrade vidare att ”av stor betydelse vid prövningen är slutligen att det inte finns någon anledning att betvivla Fasil H:s uppgift att han var mycket rädd och fruktade att bli utsatt för allvarlig misshandel – en reaktion som med hänsyn till omständigheterna inte var obefogad”. HD ansåg därför, till skillnad från tingsrätten och hovrätten, att Fasil hade haft svårt att besinna sig och HD friade därmed Fasil från ansvar på grund av nödvärnsexcess.¹⁴⁷

Halén och Olsson menar att HD:s dom i NJA 1990 s. 210 upphäver den praxis som HD skapade i och med sin dom i NJA 1977 s. 655 (pistolfallet). Detta eftersom angriparna i både NJA 1977 s. 655 och NJA 1990 s. 210 var obeväpnade och att angreppen i båda fallen ägde rum på upplysta gator där andra människor fanns i närheten. I NJA 1990 s. 210 nämnde dock HD varken detta eller hur den angripne borde ha agerat. Istället fokuserade HD på den angripnes rädsla och händelseförloppets snabbhet. Halén och Olsson anser därför att HD i och med domen i NJA 1990 s. 210 ändrade praxis så att den stämde överens med den kritik som riktades mot NJA 1977 s. 655 och så att bedömningen rörande nödvärnsexcess blev mer generös till fördel för den angripne.¹⁴⁸

5.3 Bedömningen i NJA 2005 s. 237

Frågan om hur stort utrymmet för nödvärnsexcess är då den angripne till viss del på förväg varit inställd på att angreppet skulle kunna ske, blev på nytt aktuellt i och med NJA 2005 s. 237.

I NJA 2005 s. 237 ansåg Göteborgs tingsrätt, som ovan nämnts, att Daniel inte hade handlat uppenbart oförsvarligt. Tingsrätten friade därför Daniel redan på den grunden och någon bedömning av huruvida Daniel haft svårt att besinna sig blev därför ej aktuell i tingsrätten.

Hovrätten för Västra Sverige menade dock att Daniel hade handlat uppenbart oförsvarligt. I hovrätten gjordes därför en bedömning av huruvida Daniel handlat i nödvärnsexcess. I excessbedömningen beaktade hovrätten flertalet faktorer. Hovrätten beaktade att angreppet från Milad hade kommit plötsligt och att händelseförloppet hade varit väldigt snabbt. Milad hade inte släppt sin kniv förrän händelseförloppet var över. Dessutom hade angreppet inneburit en stor fara för Daniel.

Hovrätten nämnde även flera faktorer som gav anledning för Daniel att vara rädd, exempelvis Milads gravt kriminella bakgrund innehållandes att han var dömd för grova våldsbrott, att Milad var större än Daniel och att Daniel uppfattade det som att han ej hade möjlighet att fly.

---

¹⁴⁷ NJA 1990 s. 210

¹⁴⁸ Halén, Ann-Christine, Olson, Anna, Nödvärnsrätt och möjligheter till ersättning, s. 27-28

Hovrätten ansåg vidare att det faktum att Daniel var påverkad av narkotika spelade in i bedömningen av huruvida han hade svårt att besinna sig. Med hänvisning till alla dessa skäl och ansåg hovrätten att Daniel hade haft svårt att besinna sig. Hovrätten friade därför Daniel från ansvar på grund av nödvärnsexcess.

Som tidigare nämnts var ju dock hovrättslagmannen skiljaktig. Hovrättslagmannen ansåg precis som majoriteten i hovrätten att Daniel hade handlat uppenbart oförsvarligt, men till skillnad från majoriteten ansåg han inte att Daniel hade haft svårt att besinna sig. Hovrättslagmannen menade nämligen att Daniel ”var beredd på och hade förberett sig för ett angrepp”. Hovrättslagmannen ville även fästa vikt vid den sinnesnärvaro som Daniel uppvisat direkt efter händelseförloppet. Bland annat hade Daniel efter angreppet placerat kniven på fotstället på den moped som Daniel hade med sig till platsen.¹⁴⁹

När NJA 2005 s. 237 överklagades till HD anförde Riksåklagaren flera skäl till varför HD skulle bevilja prövningstillstånd. Ett av skälen Riksåklagaren anförde var att det enbart fanns ett fåtal fall från HD som innehöll en bedömning av nödvärnsexcess och att ”det saknas entydig praxis när det gäller frågan vad som krävs för att en person skall anses svårligen kunna besinna sig.”¹⁵⁰

En av de frågor som Riksåklagaren ville att HD skulle besvara var huruvida en beväpnad person som frivilligt och medvetet försatt sig i en typiskt sett farlig situation, skall kunna frias från ansvar på grund av nödvärnsexcess.

Rörande det konkreta fallet med Daniel och Milad ansåg Riksåklagaren att Daniel medvetet försatt sig i den farliga situationen. Detta eftersom Daniel kommit till mötesplatsen utan pengar att betala den påstådda skulden till Milad med. Riksåklagaren menade att Daniel istället för att komma till platsen hade kunnat ringa Milad.

Angående att Daniel anlände till platsen beväpnad med kniv hänvisade Riksåklagaren till NJA 1977 s. 655 (pistolfallet). Riksåklagaren menade nämligen att precis som i NJA 1977 s. 655 (HD ansåg i det fallet, som ovan nämnts, att den angripne inte befann sig i nödvärnsexcess) var den angripne (Daniel) beväpnad med ett livsfarligt vapen. Riksåklagaren menade vidare att precis som i fallet från 1977 var Daniel förberedd på att använda sitt vapen om en sådan situation som faktiskt uppstod skulle uppstå.

Vidare menade Riksåklagaren att Daniels hugg mot Milad inte utdelats i en omedelbar följd och att Daniel därför hade haft tid att besinna sig. Riksåklagaren ansåg även att Milads grova skador visade att Daniel hade

---

¹⁴⁹ NJA 2005 s. 237.

¹⁵⁰ Riksåklagaren, Överklagande av Hovrättens för Västra Sverige dom den 7 oktober 2004 i mål B 3396-04 angående mord, s. 7.

agerat kallblodigt och att även Daniels beteende direkt efter händelseförloppet visade att Daniel kunde handla rationellt.

Med hänvisning till alla de anförda skälen ville Riksåklagaren att HD, till skillnad från hovrätten, skulle anse att Daniel inte hade svårt att besinna sig och att Daniel därför skulle dömas till ansvar.¹⁵¹

I HD prövades frågan om nödvärnsexcess endast av de tre justitieråden som var i majoritet. Detta eftersom de två justitieråden i minoritet ville fria Daniel redan på den grunden att han ej hade handlat uppenbart oförsvarligt.

Rörande bedömningen om nödvärnsexcess inledde majoriteten i HD med att slå fast att det som skall beaktas vid avgörandet om den angripne haft svårt att besinna sig är ”dels farans art och den tid som stått till förfogande för övervägande, dels den angripnes individuella egenskaper”.

Rörande huruvida Daniel haft svårt att besinna sig ansåg HD att Daniel till viss del varit förberedd på angreppet. Som skäl för detta anförde HD att Daniel själv sagt att han var beredd på att mötas av handgripligheter från Milad, eftersom han ej hade pengar med sig till mötet som han kunde betala skulden till Milad med. Som ytterligare skäl för att Daniel varit förberedd på angreppet lyfte HD fram att Daniel var beväpnad med kniv och att han hade haft kniven nära till hands när han mötte Milad.

Efter att HD konstaterat att Daniel till viss del varit förberedd på angreppet anförde HD att händelseförloppet då angreppet skedde, inte var helt kortvarigt. HD menade precis som Riksåklagaren att det hade funnits visst tidsutrymme mellan varje knivhugg då Daniel hade kunnat överväga situationen.

Rörande den angripnes individuella egenskaper ansåg HD inte att det fanns någon individuell faktor hos Daniel som var av betydelse för om han kunde besinna sig eller inte.

Med hänsyn till de ovan anförda skälen ansåg HD att Daniel inte hade haft svårt att besinna sig. HD dömde därför Daniel för dråp.¹⁵²

5.4 Situationen efter NJA 2005 s. 237

HD:s dom i NJA 2005 s. 237 analyserades av Åklagarmyndigheten i en Rättspromemoria från år 2006. Åklagarmyndigheten var av åsikten att det faktum att HD inte ansåg att Daniel hade haft svårt att besinna sig tydde på att HD valde att göra en sträng bedömning av regeln om nödvärnsexcess.

---

¹⁵¹ Riksåklagaren, Överklagande av Hovrättens för Västra Sverige dom den 7 oktober 2004 i mål B 3396-04 angående mord, s. 5-6.

¹⁵² NJA 2005 s. 237.

Åklagarmyndigheten menade vidare att det verkade som att HD i NJA 2005 s. 237 ansett det vara av betydelse för excessbedömningen att den angripne försatt sig i en farlig situation. Detta eftersom HD dels poängterade att Daniel var beväpnad och dels poängterade att Daniel själv sagt att han var beredd på att bli utsatt för handgripligheter av Milad.

Därför, menade Åklagarmyndigheten, är det numera av stor vikt för excessbedömningen huruvida den angripne försatt sig i en farlig situation. Åklagarmyndigheten tolkade HD:s dom som att det faktum att den angripne försatt sig i en farlig situation skall beaktas oavsett om det kan visas att det rörde sig om en planerad våldsuppgörelse eller ej.¹⁵³

Som exempel på hur en hovrätt har bedömt frågan om nödvärnsexcess efter NJA 2005 s. 237 kan nämnas ett fall som avgjordes i Göta hovrätt den 22 augusti 2006.¹⁵⁴ Händelseförloppet beskrev jag närmare under avsnitt 3.1.4. i samband med att jag behandlade nödvärnsrätten. Jag kan även här kort återge händelseförloppet.

Fallet handlade om personerna M, H, D och J som bestämt att de skulle mötas i Huskvarna centrum med anledning av en konflikt som rådde mellan å ena sidan M och å andra sidan H, D och J. M kom till mötet beväpnad med kniv och i sällskap av flera kompisar. Huruvida H, D och J var beväpnade med kniv eller ej var oklart. Vid mötet inleddes ett knytnävsslagsmål och M hörde någon, oklart vem, skrika ”ta fram kniven”. M tog därför upp sin egen kniv och högg flera gånger mot H:s överkropp, huggen träffade H vid ena ögonbrynet och på armarna. M högg även D i benet och J i bl.a. ryggen och bröstet. M åtalades för försök till dråp alternativt grov misshandel och grov misshandel.

Jönköpings tingsrätt ansåg att M inte befunnit sig i en nödvärnssituation. Därför skedde ingen prövning av nödvärnsexcess i tingsrätten.

Göta hovrätt var dock av en annan uppfattning än tingsrätten och ansåg att M befunnit sig i en nödvärnssituation. Hovrätten var dock osäker rörande huruvida M hade handlat uppenbart oförsvarligt eller ej och valde därför att istället gå vidare och pröva frågan om nödvärnsexcess.

Rörande nödvärnsexcess konstaterade hovrätten kort och gott att ”under alla omständigheter finner hovrätten att M varit i en sådan situation att han svårligen kunnat besinna sig”. Hovrätten lämnade ingen motivering i excessfrågan och det går därför ej utröna huruvida hovrätten i excessbedömningen beaktade det faktum att M var beväpnad eller beaktade huruvida M var förberedd på angreppet.

Eftersom hovrätten ansåg att M handlat i nödvärnsexcess så ogillades åtalet mot M. Det skiljaktiga hovrättsrådet ansåg precis som tingsrätten att M ej

---

¹⁵³ Åklagarmyndigheten, RättsPM 2006:17, s. 4-5.

¹⁵⁴ Mål nr B 1875-06 Göta hovrätt 2006-08-22.

hade befunnit sig i en nödvärnssituation och tog därför aldrig ställning till huruvida M hade svårt att besinna sig eller ej.¹⁵⁵

5.5 Kommentar

Precis som Riksåklagaren anförde i sitt överklagande till HD i NJA 2005 s. 237 finns det ej särskilt mycket utförlig praxis från HD rörande nödvärnsexcess. Ett av fallen där HD lämnat en tydlig motivering i excessfrågan var NJA 1977 s. 655 (pistolfallet). Det är slående hur lik HD:s bedömning i excessfrågan är i NJA 2005 s. 237 och NJA 1977 s. 655.

I båda fallen lägger HD rörande excessfrågan vikt vid att den angripne var beväpnad och var inställd på att använda vapnet om ett angrepp skulle ske, samt att angreppet enligt HD ej kom överraskande för den angripne. Fokus i HD:s bedömning i excessfrågan låg därmed i båda fallen på den tid som den angripne hade till hands för övervägande. Av avgörande vikt var alltså huruvida den angripne var inställd på angreppet i förväg.

Varken i pistolfallet eller i fallet med Daniel och Milad tog HD rörande excessfrågan upp att angreppet innebar en stor fara för den angripne. I båda fallen måste ju angreppet anses ha varit livsfarligt eftersom angriparen i pistolfallet skrek att han skulle döda den angripne och att Milad angrep Daniel med kniv.

Vidare har HD i excessbedömningen, varken i pistolfallet eller i fallet med Daniel och Milad, berört den angripnes individuella egenskaper. Inte i något av fallen berörde HD att den angripne förmodligen var ytterst rädd. Att HD ej framhöll att den angripne var väldigt rädd var ju en av de faktorer som kritiserades starkt av Wallén och av Fängelsestraffkommittén efter HD:s dom i pistolfallet.

Trots kritiken och att Fängelsestraffkommittén i sin utredning uttryckligen skrev att HD hade tillämpat regeln om nödvärnsexcess för strängt i pistolfallet, har HD alltså valt att döma på samma sätt som i pistolfallet i fallet med Daniel och Milad.

Halén och Olsson menade att HD:s domskäl rörande excessfrågan i NJA 1990 s. 210 (fallet med Fasil) upphävde den praxis rörande nödvärnsexcess som HD satte i och med den kritiserade domen i pistolfallet. I och med NJA 2005 s. 237 (Daniel och Milad) verkar dock HD helt ha gått tillbaka till den praxis som skapades i och med pistolfallet.

Rättsläget efter NJA 2005 s. 237 måste därmed anses vara att av störst vikt för bedömningen av huruvida nödvärnsexcess föreligger är den tid som den angripne haft tillgänglig. Tiden som den angripne haft tillgänglig verkar väga tyngre än den fara som angreppet innebär och den angripnes individuella egenskaper, exempelvis hans/hennes rädsla.

---

¹⁵⁵ Mål nr B 1875-06 Göta hovrätt 2006-08-22.

Bedömningen av hur mycket tid den angripne haft tillgänglig vid själva angreppet verkar ske strängt. I NJA 2005 s. 237 ansåg nämligen HD att Daniel hade tid att besinna sig mellan knivhuggen som han utdelade. Detta trots att Milad höll kvar i sin kniv under hela händelseförloppet. Inte heller i pistolfallet nämnde HD i sin excessbedömning något om att händelseförloppet gick fort, trots att den angripne tog upp pistolen när angriparen kom springandes emot honom skrikandes att han skulle döda den angripne.

Rörande tiden den angripne haft tillhands för övervägande verkar det, med hänvisning till HD:s dom i NJA 2005 s.237, vara av stor vikt hur mycket tid den angripne haft för att förbereda sig innan angreppet inletts. Om den angripne var beväpnad och av domstolen anses ha varit inställd på att angreppet skulle kunna ske anses den ha haft tid för att förbereda sig inför angreppet.

Svaret på frågan detta kapitel utgår ifrån, nämligen huruvida den angripne kan anses ha agerat i nödvärnsexcess trots att han/hon i förväg varit inställd på angreppet, måste därmed i princip bli ett nej med hänvisning till HD:s dom i NJA 2005 s. 237.

Det skall dock hållas i minnet att det endast var minsta möjliga majoritet i HD som tog ställning till excessfrågan, nämligen tre justitieråd. Att de tre justitieråden gjorde en så pass lik excessbedömning som gjordes i det kritiserade NJA 1977 s. 655 (pistolfallet) tyder dock från en uttrycklig önskan från i vart fall de justitieråden att återgå till en strängare praxis rörande excessbedömningen.

Frågan är dock om underinstanserna kommer att ta till sig denna praxis. Göta hovrätt verkar i vart fall inte ha gjort det i sin dom från 22 augusti 2006 rörande M, H, D och J. I det målet ansåg ju nämligen Göta hovrätt att den angripne (M) hade agerat i nödvärnsexcess trots att omständigheterna i målet var slående lika de i målet med Daniel och Milad. Även fallet i Göta hovrätt rörde ju nämligen ett möte som hade bestämts med anledning av en konflikt och precis som i NJA 2005 s. 237 hade den angripne (M) kommit till platsen beväpnad med kniv. Om Göta hovrätt skulle ha följt den praxis som sattes i NJA 2005 s. 237 kunde man ju därmed tycka att domstolen borde ha ansett att den angripne (M) varit förberedd på angreppet och därför ej handlade i nödvärnsexcess.

6 Analys

Hur stor nödvärnsrätten är och vilka faktorer som spelar in i bedömningen är en otroligt viktig fråga att besvara. Detta eftersom svaret på frågan kan vara avgörande för huruvida en person, som i Daniels fall, döms till fängelse eller överhuvudtaget inte anses ha begått något brott.

Frågeställningen som denna uppsats bygger på, nämligen huruvida nödvärnsbedömningen påverkas av att den angräpnade hade kunnat undvika angreppets uppkomst eller dess fortskridande, rör en väldigt problematisk aspekt av nödvärnsrätten. Frågeställningen är av avgörande betydelse rörande fall som det med Daniel, då det ej är helt klart vem som är offer och vem som är gärningsperson.

Frågeställningen kan inte enbart besvaras utifrån lagtexten. Som beskrevs under kapitel 2.1. om nödvärnsrättens framväxt togs kravet på att den som handlar i nödvärn måste ”söka” avvärja angreppet bort vid Fängelsestraffkommitténs översyn. Efter att rekvisitet söker togs bort finns det egentligen inget i varken paragrafen om nödvärn eller i paragrafen om nödvärnsexcess som tyder på att den angräpnades möjlighet att undvika angreppets uppkomst eller fortskridande är av betydelse. Att en avvägning skall göras för att avgöra vad som är ”uppenbart oförsvarligt” utifrån angreppets beskaffenhet, det angräpnades betydelse och omständigheterna i övrigt ger ju inte heller det så mycket ledtrådar. Inte heller att den angräpnade kan ha haft svårt att besinna sig på grund av ”omständigheterna” ger någon vidare vägledning.

Nödvärnsrätten är dock så mycket mer än lagtexten. Varje nödvärnssituation är unik och att reglera varje situation genom lagtext skulle vara en smått omöjlig uppgift. Inte ens i förarbetena har svar åt alla frågor kunnat ges.

Om man ser på den historiska genomgången jag gjorde av nödvärnsrätten i kapitel 2.1. så kan man där se att nödvärnsrätten successivt har utökats. Från en ytterst begränsad nödvärnsrätt till en nödvärnsrätt som tillåter nödvärn vid alla sorters angrepp och som tillåter allt våld etc. som inte är uppenbart oförsvarligt. Min uppfattning av HD:s dom i NJA 2005 s. 237 är att HD har velat sätta stopp för denna utveckling genom att sätta ner foten. Nödvärnsrätten har utvecklats till att bli mer och mer generös och HD ville visa att det finns en gräns för vad som ej är ok.

Min uppfattning är dock att HD blev osäker på hur och var foten skulle sättas ner. Detta märks ju inte minst av att tre justitieråd stod mot två då domen avkunnades.

Vidare verkar HD ha varit osäker på vilka argument som skulle anföras till varför foten skulle sättas ned just där. Att exempelvis nödvärnsrätt inte skulle föreligga vid planerade våldsuppgörelser är inget som det egentligen

finns något stöd för i varken lagtext, tidigare praxis eller doktrin. Som skäl till varför rätt till nödvärn inte föreligger vid våldsuppgörelser anförde HD att för rätt till nödvärn krävs det att det rör sig om en försvarsåtgärd. Frågan är vad HD har för stöd för att det krävs att det rör sig om en försvarsåtgärd? Lagtexten säger att den som blir utsatt för ett överhängande eller påbörjat brottsligt angrepp på sin person har rätt till nödvärn. Som jag nämnde i kommentaren i kapitel 3.5. går det ej att finna något stöd för HD:s åsikt i varken lagtexten, förarbeten eller doktrin.

Oavsett vilka skäl HD anser sig ha haft för att sätta ner foten och säga att nödvärn ej föreligger vid planerade våldsuppgörelser, så står det dock klart att i och med HD:s dom i NJA 2005 s. 237 finns det numera ett ytterligare krav för rätt till nödvärn än de som lagtexten uppställer. Nödvärn föreligger därmed inte vid planerade våldsuppgörelser. Ett undantag har alltså skapats där den som blir utsatt för ett brottsligt angrepp på sin person, som Daniel faktiskt blev när han blev huggen i bröstet med kniv, därmed inte längre kan räkna med att alltid ha en rätt till nödvärn.

Eftersom HD ändå ansåg att Daniel hade rätt till nödvärn, utan att tydligt ange varför, så är dock gränsen för undantaget väldigt suddigt. Det blir upp till underinstanserna och åklagarna att göra en bedömning i fall till fall av huruvida en planerad våldsuppgörelse föreligger. Detta påverkar helt klart förutsebarheten för den angripne i negativ riktning.

Även rörande den andra underfrågan, nämligen huruvida det kan anses uppenbart oförsvarligt av den angripne att försvara sig med våld istället för att lämna platsen eller tillkalla hjälp, kan hållbarheten i HD:s resonemang ifrågasättas. Menar HD verkligen att en person som blir angripen av en annan person med kniv, är skyldig att springa och tillkalla hjälp enbart utifrån omständigheten att angreppet sker nära ett bostadsområde? Menar HD att en person som blir angripen med kniv överlag kan räkna med att okända människor är villiga att hjälpa till?

I fallet med Daniel menade ju HD i princip att Daniel borde ha vänt sig om och sprungit. Att försöka springa ifrån en stark knivbeväpnad angripare kanske dock inte alltid är helt lätt. Att Daniel, som precis blivit knivhuggen i bröstet, skulle ha lyckats springa ifrån den knivbeväpnade och betydligt starkare Milad, till ett närbeläget bostadsområde och där hitta någon som kunde hjälpa honom, anser jag precis som Wallén ansåg om NJA 1977 s. 655 (pistolfallet), att är orealistiska spekulationer.

Oavsett vad man anser om hållbarheten i HD:s resonemang får man dock i och med HD:s dom i NJA 2005 s. 237 tillsvidare räkna med att den angripne, då denne använt sig av livsfarligt våld, kan lastas för att han/hon inte flytt eller tillkallat hjälp, även om hjälp inte fanns nära till hands.

Att det innebär en strängare syn från HD rörande skyldigheten att lämna platsen är klart. HD har alltså valt att sätta ned foten även här. Förmodligen beror fotnedsättandet till stor del på Europakonventionens artikel 2 om rätt

till liv. Rörande frågan om skyldighet att tillkalla hjälp var dock rättsläget så pass oklart före NJA 2005 s. 237 att det är svårt att säga säkert huruvida domen innebar en strängare syn även där. Klart är dock att HD:s resonemang i fallet med Daniel och Milad är väldigt likartat det resonemang som fördes i NJA 1977 s. 655 (pistolfallet) och att det därmed finns risk att det i doktrin kommer riktas kraftig kritik mot HD:s dom.

Även rörande den tredje frågan, nämligen frågan om huruvida den angripne kan anses befinna sig i nödvärnsexcess trots att han/hon varit förberedd på angreppet, satte HD ned foten rejält. Till och med åklagarmyndigheten ansåg i sin rättspromemoria att HD:s syn på nödvärnsexcess i fallet med Daniel och Milad var strängt.

Resonemanget rörande varför HD ansåg att Daniel inte haft svårt att besinna sig är avsevärt lättare att förstå och känns betydligt mer hållbart än HD:s resonemang rörande den första och andra underfrågan. Rörande frågan om nödvärnsexcess anför HD nämligen som skäl till varför Daniel inte hade svårt att besinna sig att Daniel hade haft tid till godo. Enligt HD hade Daniel haft tid att förbereda sig inför angreppet och tid mellan knivhuggen mot Milad. Att tiden den angripne haft till godo är av stor vikt vid bedömningen om nödvärnsexcess är inget nytt utan gällde redan före NJA 2005 s. 237. Att tiden är av stor vikt innebär alltså ingen förändrad praxis.

Dock kan en markering från HD synas i att HD visade en sträng syn på hur mycket tid angripne hade till godo. Dels ansåg HD att Daniel hade tid att besinna sig mellan de knivhugg han utdelade. Dels ansåg HD att Daniel var förberedd på angreppet, bland annat eftersom han var beväpnad.

Att angriparen skulle varit förberedd eftersom han var beväpnad är slående lik den argumentation som fördes i NJA 1977 s. 655 (pistolfallet), som Fängelsestraffkommittén ansåg vara för sträng. Att HD valde att trotsa den kritik som riktades mot NJA 1977 s. 655 (pistolfallet) genom att i NJA 2005 s. 237 göra en likartad bedömning rörande excessfrågan som gjordes i pistolfallet, kan tolkas som att HD är säker på sin ståndpunkt. Nämligen att en person som varit beväpnad och beredd på att använda sitt vapen anses vara förberedd på angreppet, samt att den angripne har tid att besinna sig om våldet inte utövas i en omedelbar följd. Synen kan anses sträng men i vart fall tydligare och mer lättförståelig än HD:s svar på första och andra underfrågan.

Sammantaget innebär HD:s dom i NJA 2005 s. 237 att en avsevärd begränsning av nödvärnsrätten jämfört med vad som tidigare var fallet. På grund av otydligheter och svårförstådda resonemang i HD:s domskäl innebär dock domen att bedömningen av huruvida en person har handlat i ansvarsbefriande nödvärn eller ej, nu blir ännu svårare än tidigare.

På grund av otydligheterna blir underrätterna och åklagarna tvungna att själva komma upp med svar på de frågor som aktualiseras i och med den

nya praxis som skapades genom NJA 2005 s. 237. Detta kommer att minska förutsebarheten samt bidra till en oenhetlig rättstillämpning.

Trots otydligheterna i HD:s dom i NJA 2005 s. 237, ledde dock den domen till att frågeställningen för denna uppsats blev lättare att besvara än vad som tidigare var fallet.

Med anledning av NJA 2005 s. 237 står det nämligen klart att nödvärnsbedömningen påverkas i allra högsta grad av huruvida den angripne hade kunnat undvika angreppets uppkomst eller fortskridande. Påverkan sker i alla tre stegen av nödvärnsbedömningen. Det vill säga i bedömningen av huruvida den angripne hade rätt till nödvärn, huruvida han/hon handlade uppenbart oförsvarligt samt huruvida han/hon agerade i nödvärnsexcess.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

NJA II 1937 s. 415.

Proposition 1993/94:130. Ändringar i brottsbalken m.m.
(ansvarsfrihetsgrunder m.m.)

SOU 1934:56 . Betänkande och förslag rörande revision av gällande lagbestämmelser om nödvärnsrätt m.m. Betänkande av inom Justitiedepartementet tillkallade sakkunniga.

SOU 1953:14. Förslag till brottsbalk. Betänkande av Straffrättskommittén.

SOU 1988:7. Om legalitetsprincipen och om allmänna grunder för ansvarsfrihet. Slutbetänkande av Fängelsestraffkommittén.

Övrig litteratur

Billström, Magnus, Bring, Carina, Diesen, Christian, Lishajko, Marianne, Marmolin, Christian, Brottsoffrets rätt, Juristförlaget, Stockholm 1995.

Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar – Om otillåtet våld i nödsituationer, Bokförlaget Forum, Stockholm 1972.

Danelius, Hans, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, 3 uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 2007.

Frände, Dan, Allmän straffrätt, 3 uppl, Helsingfors universitet, Helsingfors 2004.

Halén, Ann-Christine, Olson, Anna, Nödvärnsrätt och möjligheter till ersättning, Bokförlaget T. Fischer & CO, Södertälje 1991.

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, Brottsbalken – En kommentar, 5 uppl, Norstedts Juridik, Stockholm 2007.

Jareborg, Nils, "Nödvärnsrätten vid självförsvar mot överfall", i Lakimies - Till 250-årsminnet av 1734 års lag : Vuoden 1734 lain 250-vuotismuistolle, Helsinki 1984.

Jareborg, Nils, Brottsbalken kap. 23-24 med mera, Iustus förlag, Uppsala 1985.

Larsson, Monica, ”Kvinnors rätt till nödvärn”, i SvJT 2002 s. 668.

Norée, Annika, Polisens rätt att skjuta, Norstedts Juridik, Stockholm 2004.

Norée, Annika, ”Framkallat nödvärn – ett knivigt fall”, i Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet 2005/06 s. 409.

Norman, Johan, ”Nödvärn i typiskt farliga situationer prövas av Högsta domstolen” [www]. Tillgängligt på <<http://www.nj.se/artjid/43FEE89DADC37D19C1256F7200499CA1>>. Hämtat 2 december 2008.

Riksåklagaren, Överklagande av Hovrättens för Västra Sverige dom den 7 oktober 2004 i mål B 3396-04 angående mord [www]. Tillgängligt på <[http://www.nj.se/njab/media.nsf/lupgraphics/HDB4456_04p.pdf/\\$file/HD B4456_04p.pdf](http://www.nj.se/njab/media.nsf/lupgraphics/HDB4456_04p.pdf/$file/HD B4456_04p.pdf)> . Hämtat 2 december 2008.

Wahlgren, Peter, ”Om rättsvetenskapens framtid” [www]. Tillgängligt på <<http://www.juridicum.su.se/iri/pewa/delege.htm>>. Hämtat 2 december 2008.

Wallén, Per-Edvin, ”Nödvärnsrätten”, i Advokaten, nr 3 1987 s.156.

Wallén, Per-Edvin, ”Nödvärnsrätten”, i Advokaten, nr 4 1987 s. 253.

Åklagarmyndigheten, Årsredovisning 2005 [www]. Tillgängligt på <<http://www.aklagare.se/upload/Dokumentsamling/Planering%20och%20uppföljning/Årsredovisning%202005.pdf>>. Hämtat 2 december 2008.

Åklagarmyndigheten, Nödvärn vid uppgörelser - NJA 2005 s. 237- RättsPM 2006:17.

Rättsfallsförteckning

NJA 2005 s. 237.

NJA 1999 s. 460.

NJA 1990 s. 210.

NJA 1977 s. 655.

NJA 1970 s. 58.

NJA 1969 s. 425.

RH 2003:48

SvJT 1975 rf s. 67.

Mål nr B 115-08 Hovrätten för Nedre Norrland 2008-03-13.

Mål nr B 7482-07 Svea hovrätt 2008-02-22.

Mål nr B 6449-06 Malmö tingsrätt 2006-10-27.

Mål nr B 1875-06 Göta hovrätt 2006-08-22.